

Porównanie zdjęć cmentarza wykonanych w 1957 roku
przez Stanisława Bujnowskiego
ze zdjęciami wykonanymi przez J.V. Lagerwerffa w 1975 roku
i Tadeusza Pieńkowskiego w 1989 roku
oraz przez Luftwaffe podczas II wojny światowej

The Stanisław Bujnowski 1957 Cemetery Images:
Compared with the J.V. Lagerwerff 1975 Images,
the Tadeusz Pieńkowski 1989 Images
and Luftwaffe WWII Imagery

Zayas de A. M., 1989, *The Wehrmacht War Crimes Bureau 1939–1945*, University of Nebraska Press, Lincoln Neb.
Zawodny J. K., 1951, *The Responsibility for the Katyn Massacre*, M. A. Thesis, Department of Political Science, State University of Iowa, Iowa City.
Zawodny J. K., 1962, *Death in the Forest*, University of Notre Dame Press, Notre Dame.
Zawodny J. K., 1989, *Katyń*, Editions Spotkania, Paris (Polish edition).

Zawodny J.K., 1991, Sprawa katyńska w polityce amerykańskiej, *Wojskowy Przegląd Historyczny*, 36, 1(35), Warszawa.
Zawodny J. K., 1993, Katyń po 50 latach. Bilans i gruba kreska, *Przegląd Polski, Nowy Dziennik*, April 1, New York.
Zawodny J.K., 1994, Waszyngton–Moskwa: kulisy roku 1944, *Tygodnik Powszechny*, 49(4), Kraków.
Zbrodnia Katyńska. Droga do prawdy, 1992, M. Tarczyński (ed.), Wojskowy Instytut Historyczny, Warszawa.

Spis treści

Uwagi do zdjęcia Luftwaffe z 1944 roku	138
Analiza zdjęć wykonanych przez	
Stanisława Bujnowskiego w 1957 roku	140
Szkic wykonany przez Stanisława Bujnowskiego .	145
Uwagi Tadeusza Pieńkowskiego do zdjęć	
wykonanych przez Stanisława Bujnowskiego .	146
Analiza zdjęć wykonanych przez J.V. Lagerwerffa	
w 1975 roku	148
Analiza zdjęć wykonanych przez	
Tadeusza Pieńkowskiego w 1989 roku	150
Analiza zdjęcia „Polscy żołnierze defilują...”	151
Wywiad Tadeusza Pieńkowskiego	
ze Stanisławem Bujnowskim	152
Wnioski	156
Postscriptum	158

Spis zdjęć

1. Zdjęcie lotnicze Luftwaffe z 28.04.1944 r.	138
Zdjęcia wykonane przez St. Bujnowskiego w 1957 r.:	
2. (buj.1)	140
3. (buj.2)	141
4. (buj.3)	142
5. (buj.4)	143
6. (buj.6)	144
Zdjęcia wykonane przez J.V. Lagerwerffa w 1975 r.:	
7. (lag.1)	148
8. (lag.2)	149
Zdjęcia wykonane przez T. Pieńkowskiego w 1989 r.:	
9. (pien.1)	150
10. (pien.2)	150
11. Zdjęcie „Polscy żołnierze defilują...” z 1944 r. .	151

Uwagi wstępne

Analiza zdjęć dotyczy pełnej kontrowersji lokalizacji wielu cmentarzy polskich oficerów, zamordowanych w roku 1940, które znajdują się w okolicach Katynia, w Rosji. W tekście rozprawy „Interpretacja zdjęć lotniczych Katynia w świetle dokumentów i zeznań świadków”, dokonano próbnej, ogólnej analizy terenu w okolicach Katynia, sfotografowanego amatorskim aparatem fotograficznym przez Stanisława Bujnowskiego w dniu 23 czerwca 1957 roku. Niedawno otrzymałem kopie zdjęć nadające się do pełnej i wszechstronnej interpretacji. Stwierdziłem, że wymagają one dodatkowego przestudiowania. Właśnie zakończyłem pracę nad nimi, w czasie której korzystałem z innych osiągalnych obecnie zdjęć oraz dodatkowych dokumentów.

Zdjęcia wykonane przez Stanisława Bujnowskiego otrzymałem od Tadeusza Pieńkowskiego, wraz z dwiema mapami i kopią jego wywiadu ze Stanisławem Bujnowskim, przeprowadzonym w roku 1990. Tekst tego wywiadu został zamieszczony w niniejszym suplemencie. Badane zdjęcia wykonane zostały z oryginalnego negatywu. Zdjęcie Luftwaffe stanowi odniesienie do analizy zdjęć wykonanych przez Stanisława Bujnowskiego. Zdjęcie 11 (p.z.1) jest reprodukcją z gazety, co w kon-

sekwencji wpłynęło na jego techniczną jakość, ale zawierało wystarczającą liczbę szczegółów, aby je można było wykorzystać w tej analizie.

Oprócz nowych danych dotyczących zdjęć wykonanych przez Stanisława Bujnowskiego, otrzymałem od prof.dr Edwarda Kamińskiego z Wydziału Patologii Uniwersytetu Northwestern w Chicago, zdjęcia czarnego obelisku wykonane w roku 1975 przez prof. dr J.V. Lagerwerffa, z Instytutu Badań Gleby im. Macaulaya w Aberdeen, w Szkocji. J.V. Lagerwerff jest również pracownikiem naukowym w Rolniczym Instytucie Badawczym w USA i zajmuje się problemami gleboznawstwa. Zdjęcia te były również wykonane z oryginalnych negatywów. J.V. Lagerwerff w roku 1975 przebywał służbowo w okręgu smoleńskim. Będąc tam, udał się do Katynia i wykonał prezentowane tu zdjęcia.

Zdjęcie cmentarza, tak zwanego „Memoriału”, urządził prawdopodobnie w latach 1976–77, zostało wykonane przez Tadeusza Pieńkowskiego w roku 1989. Zamieszczone tu zdjęcia 9 i 10 (pien.1 i pien.2) są fragmentami jednej fotografii, którą dostałem w roku 1991 wraz z innymi zdjęciami panchromatycznymi wykonanymi w tej samej scenerii.

Contents

1944 Luftwaffe Reference Image Annotations	138
Stanisław Bujnowski 1957 Imagery Analysis	140
Bujnowski Map	145
Tadeusz Pieńkowski's Notes on the Stanisław Bujnowski Imagery	147
J. V. Lagerwerff 1975 Imagery Analysis	148
Tadeusz Pieńkowski 1989 Imagery Analysis	150
Analysis of the "Polscy żołnierze defilują" Image .	151
Stanisław Bujnowski: Interview by Tadeusz Pieńkowski	153
Conclusions	157
Postscriptum	159

Index of Photos

1. Luftwaffe aerial photograph of 28-04-1944 .	138
Photographs taken by St. Bujnowski in 1957:	
2. (buj.1)	140
3. (buj.2)	141
4. (buj.3)	142
5. (buj.4)	143
6. (buj.6)	144
Photographs taken by J.V. Lagerwerffa in 1975:	
7. (lag.1)	148
8. (lag.2)	149
Photographs taken by T. Pieńkowski in 1989:	
9. (pien.1)	150
10. (pien.2)	150
11. Photograph of Polish Soldiers taken in 1944.	151

Introductory notes

This photo analysis concerns the controversy over locating a number of cemeteries of Polish officers murdered in 1940 in the vicinity of Katyń, Russia. In the text of the main section of this work, *Katyń: An interpretation of Aerial Photographs Considered with Facts and Documents*, I made a tentative, general analysis of the terrain near Katyń that was photographed by Stanisław Bujnowski with an amateur's camera on 23 June 1957. Recently I received copies of photographs suitable for full and comprehensive interpretation. I stated that they demanded additional study. I have now completed work on them, during which I took advantage of other imagery now available, as well as additional documents.

I received the Bujnowski photos from Tadeusz Pieńkowski, along with two maps and a copy of his 1990 interview with Bujnowski. The text of that interview is included in this supplement. The photographs studied were made from the original film negatives. The Luftwaffe image serves as a reference for the analysis of Bujnowski's photos. The photograph 11 (p.z.1) is reproduced from a newspaper, which affected its technical

quality; nevertheless, it contained sufficient detail to permit its inclusion in this analysis.

In addition to the new data regarding Bujnowski's photographs, I received from Dr. Edward Kaminski of the Department of Pathology, Northwestern University, Chicago, photographs of the black memorial obelisk taken in 1975 by Dr. J. V. Lagerwerff of the Macaulay Institute For Soil Research in Aberdeen, Scotland. Dr. Lagerwerff is also Senior Soil Scientist of the US Agricultural Research Service and works on soil studies. He was on professional assignment in Smolensk district in 1975. While there, he visited Katyń Forest and took the photographs analyzed here. These were also copied from the original negatives.

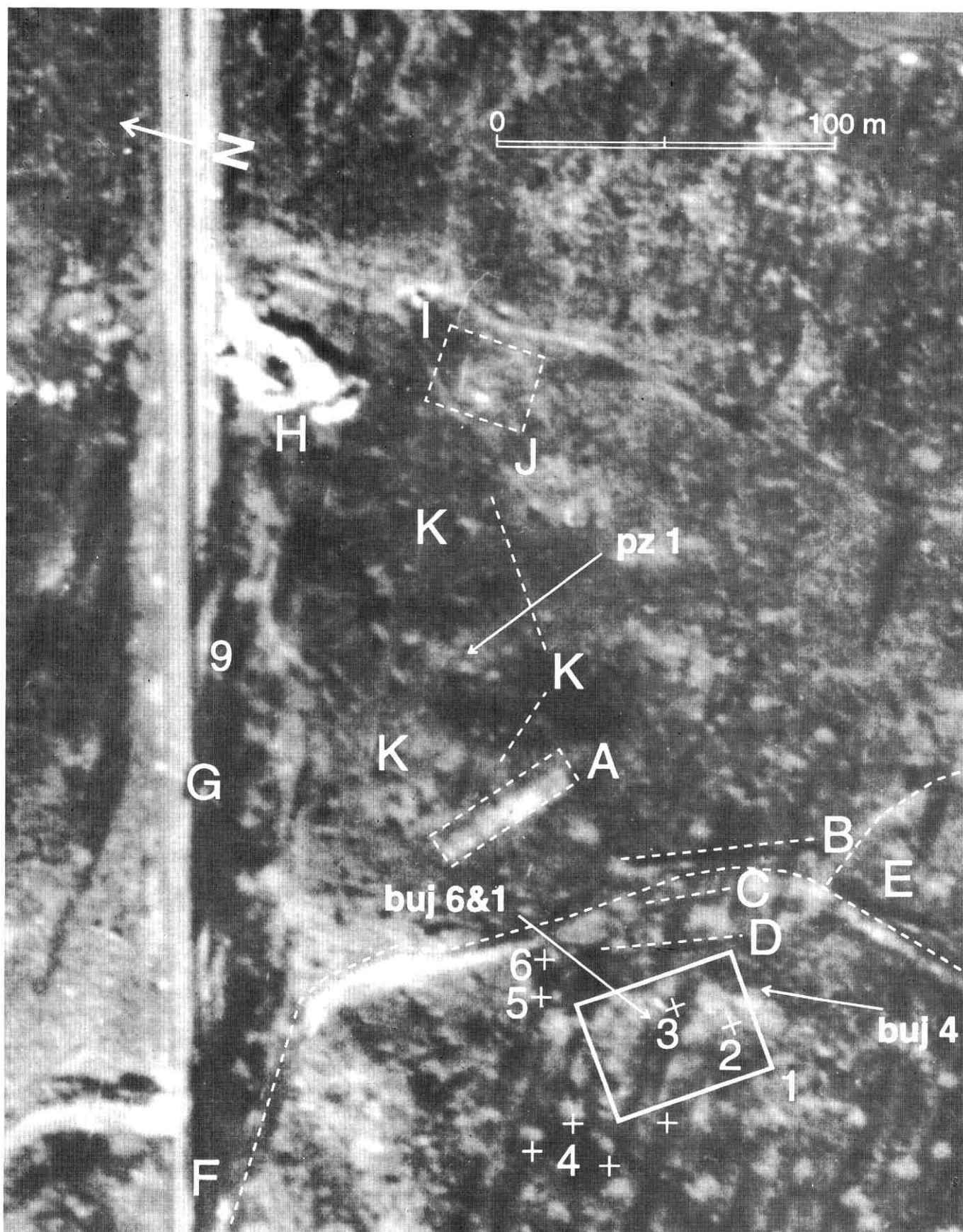
The photographs of the so-called "Memorial" cemetery, which was probably established in 1976 or 1977, were taken by Tadeusz Pieńkowski in 1989. Photographs 9 and 10, included here (pien.1 and pien.2) are fragments taken from a larger photograph that I was given in 1991, along with other panchromatic images of the same scene.

ZDJĘCIE 1, 28-04-1944

[A] „Okop północny” rozpoznany po raz pierwszy przez Roberta Poiriera. Patrz zdjęcie 37, oznakowanie [2]. [B] Okop. [C] Okop lub skarpa rowu. [D] Okop. [E] „Trójkąt”, zbieg dróg Lasu Katyńskiego. [F] Początek drogi Lasu Katyńskiego, przy skrzyżowaniu z szosą smoleńską. Wejście na leśną drogę z szosy smoleńskiej. [G] Szosa smoleńska. [H] Piaskownia. [I] Otwarte wgłębienie na szczycie wzgórza. [J] Teren występowania prawdopodobnie trzech okopów. [KK] Długi, odsłonięty obszar gruntu, położony poniżej szosy smoleńskiej, na którym odbyła się w dniu 30 stycznia 1944 roku defilada żołnierzy polskich. [p.z. 1] Strzałka wskazuje kierunek obiektywu aparatu fotograficznego na zdjęciu wykonanym 30 stycznia 1944 roku, pod którym jest podpis: „Polscy żołnierze defilują w Lesie Katyńskim, 30 stycznia 1944”. [buj. 1 i buj. 6] Strzałka wskazuje kierunek obiektywu dwóch zdjęć wykonanych przez St. Bujnowskiego [buj. 4]. Strzałka wskazuje kierunek obiektywu fotografii oznaczonej jako [buj. 4], wykonanej przez St. Bujnowskiego. [1] Miejsce oznaczone białym prostokątem jest terenem o wymiarach około 40 × 50 m i jest prawdopodobnie terenem sfotografowanym przez St. Bujnowskiego w roku 1957. Wymiary te podał on w czasie wywiadu przeprowadzonego przez T. Pieńkowskiego w roku 1990. Obszar ten może znajdować się również nieco bliżej lub dalej od drogi Lasu Katyńskiego. Kąt pomiędzy linią płotu a drogą został określony w przybliżeniu na podstawie kąta padania promieni słonecznych odczytanego ze zdjęć St. Bujnowskiego oraz ze zdjęcia Luftwaffe wykonanego 28 kwietnia 1944. [2] Otwarty okop lub dół, o wymiarach około 3 × 7 m. Jest on widoczny na zdjęciach z 8 stycznia 1944 roku, na których ma wygląd trzech małych otworów, podobnych do otworów sondażowych, służących do poszukiwania czegoś w śniegu. Zaburzenia gruntu w tym miejscu są również widoczne na zdjęciach Luftwaffe z dnia 2 września 1942 roku (zobacz zdjęcia 15 i 16). [3] Otwarty okop lub dół również o wymiarach około 3 × 7 m. [4] Grupa kilku drzew iglastych i liściastych. [5-6] Dwa drzewa, jedno iglaste a drugie liściaste.

PHOTO 1, 28-04-1944

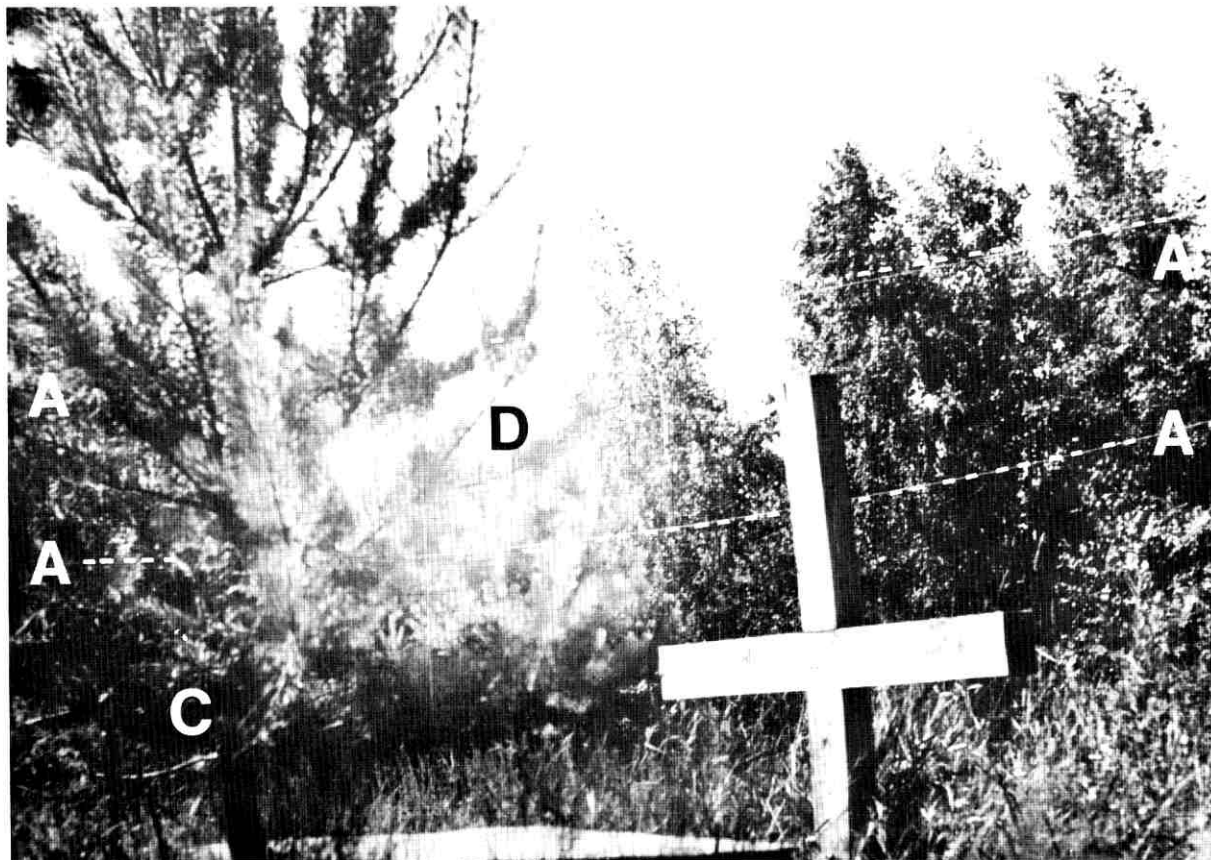
[A] The northern trench, first identified by Robert Poirier. See Photo 37, signal [2]. [B] Trench. [C] Trench or escarpment. [D] Trench. [E] The “triangle”; the confluence of the Katyń Forest roads. [F] The start of the Katyń Forest road, at the intersection with the Smolensk Highway. The entrance to the forest road from the Smolensk Highway. [G] The Smolensk Highway. [H] The sand pit. [I] Open crater on hill top. [J] The area of the three possible trenches. [KK] The area of the long open field below the Smolensk Highway, where the Polish soldiers’ march took place on 30 January 1944 [p.z. 1]. The arrow shows the direction of the camera lens in the photo taken on 30 January 1944; under which is the notation “Polscy żołnierze defilują w Lesie Katyńskim, 30 stycznia 1944 roku.” [buj. 1, buj. 6] The arrow shows camera lens direction in two of Stanisław Bujnowski’s photographs. [buj. 4] The arrow shows the camera lens direction of the Bujnowski photograph designated as [buj. 4]. [1] The spot denoted by the white rectangle is an area measuring about 40 × 50 m, and is probably the same area Bujnowski photographed in 1957. He gave these dimensions during the 1990 interview with T. Pieńkowski. This area may be slightly closer to or farther away from the Katyń Forest road. The angle of the fence line, relative to the road, is also approximate, and deduced from the angle of the sun’s rays calculated in the Stanisław Bujnowski imagery as well as from the 28 April 1944 Luftwaffe Reference image. [2] An open trench or pit, approximately 3 × 7 m. This may be observed in imagery of 8 January 1944 as three small holes, test excavations, as it were, for looking for something in the snow. In Luftwaffe imagery of 2 September 1942, ground disturbances are evident here (see photo 15 and photo 16). [3] An open trench or pit, also about 3 × 7 m. [4] A group of several trees, coniferous and broadleaf. [5-6] Two trees, one coniferous, and one broadleaf.

Analiza zdjęć wykonanych przez Stanisława Bujnowskiego w 1957 roku Stanisław Bujnowski 1957 Imagery Analysis

Fotografie tu zamieszczone są analizowane w takiej kolejności w jakiej wykonał je St. Bujnowski. Zdjęcie 2 (buj.1) przedstawia krzyż z fragmentem płyty. Znajdują się one wewnątrz ogrodzonego terenu. Zdjęcie 3 (buj.2), 4 (buj.3) i 5 (buj.4) przedstawiają teren na zewnątrz ogrodzenia, przy czym dwa ostatnie zdjęcia zostały wykonane przy użyciu samowyzwalacza. Piąte ujęcie (buj.5), nie prezentowane w tym opracowaniu, było zdjęciem wadliwie naświetlonym, nie nadającym się do reprodukcji. Zdjęcie 6 (buj. 6) przedstawia podobnie jak zdjęcie 2 (buj.1) fragment krzyża i płyty.

The photos included here are analyzed in the order in which Bujnowski took them. Photograph 2 (buj.1) shows the cross with a fragment of the slab. They are within the fenced area. Photographs 3 (buj.2), 4 (buj.3), and 5 (buj.4) show the area outside the fenced region, and the last two were taken with a time-release. His fifth shot (buj.5), not reproduced here, was improperly exposed and is not suitable for reproduction. Photograph 6 (buj.6) shows a fragment of the cross and slab similar to that seen in Photograph 2 (buj.1).

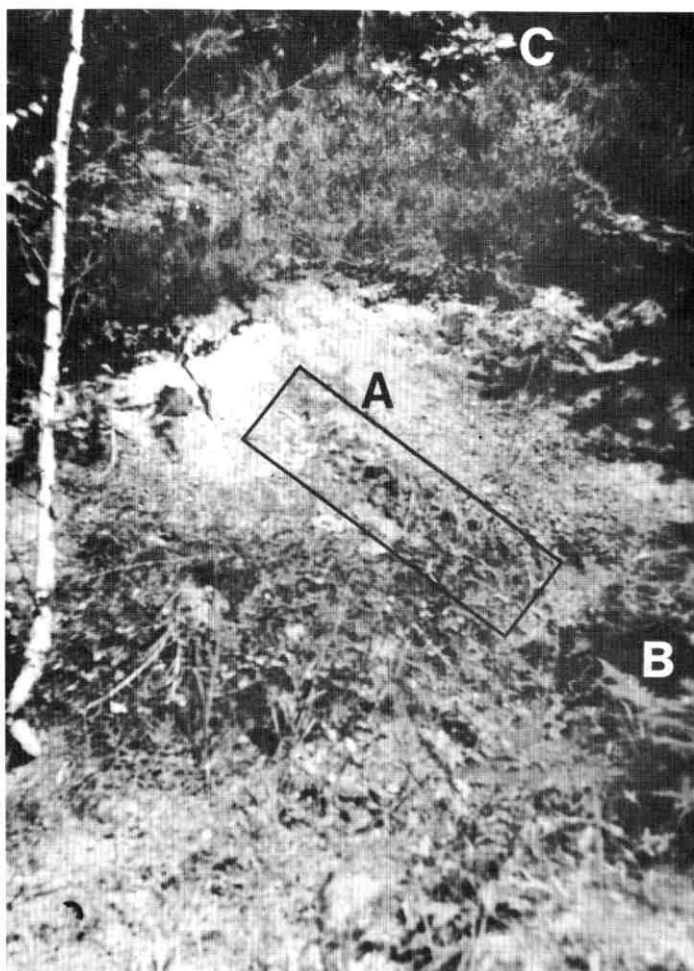
buj.1

PHOTO 2 (buj.1)

ZDJĘCIE 2 (buj.1)

Obiektyw aparatu skierowany jest na południowy zachód (patrz szkic St. Bujnowskiego). [A-A] Dwa przewody, prawdopodobnie kable elektryczne, jeden ponad drugim, zmierzające w kierunku północ-południe. Należy zauważyć, że na mapach 1-A i 1-B z zasadniczej części opracowania, wykonanych na podstawie współczesnych zdjęć satelitarnych, są widoczne dwie budowle wzniesione po roku 1944. Kable elektryczne biegną w kierunku tych budowli, znajdujących się w pobliżu brzegu Dniepru. [C] Mała sosna, prawdopodobnie 7-8 letnia. Jest ona widoczna również na zdjęciu 5 (buj.4). [D] Oznaczenie to umieszczono w najniższym punkcie horyzontu widocznego na tym zdjęciu. Analiza topografii omawianego tu terenu wskazuje, że teren cmentarza znajdował się na wzgórzu. St. Bujnowski opisując to miejsce podaje, że grunt na ogrodzonym terenie był zapadnięty o około 0,5 m w stosunku do otoczenia. Widok drzew przedstawionych na zdjęciu potwierdza obserwacje St. Bujnowskiego.

The camera line-of-sight is southwesterly (see Bujnowski's sketch). [A-A] Two wires, probably electrical cables, one above the other, going in a north-south direction. Note that on my Maps 1-A and 1-B (in the main section of this work), made from contemporary satellite imagery, two "structures built since 1944" are present. The electrical wires run toward these structures, which are near the banks of the Dnepr. [C] A small pine tree probably 7-8 years old. This same tree is visible in Photograph 5 (buj.4). [D] This signal has been placed on the lowest point of the horizon visible in the photo frame. Analysis of the topography under discussion indicates that the cemetery plot is on a hill. In describing this site Bujnowski says the land in the enclosed area was sunken about 0.5 m lower than its surroundings. The trees shown in the photograph confirm Bujnowski's observation.

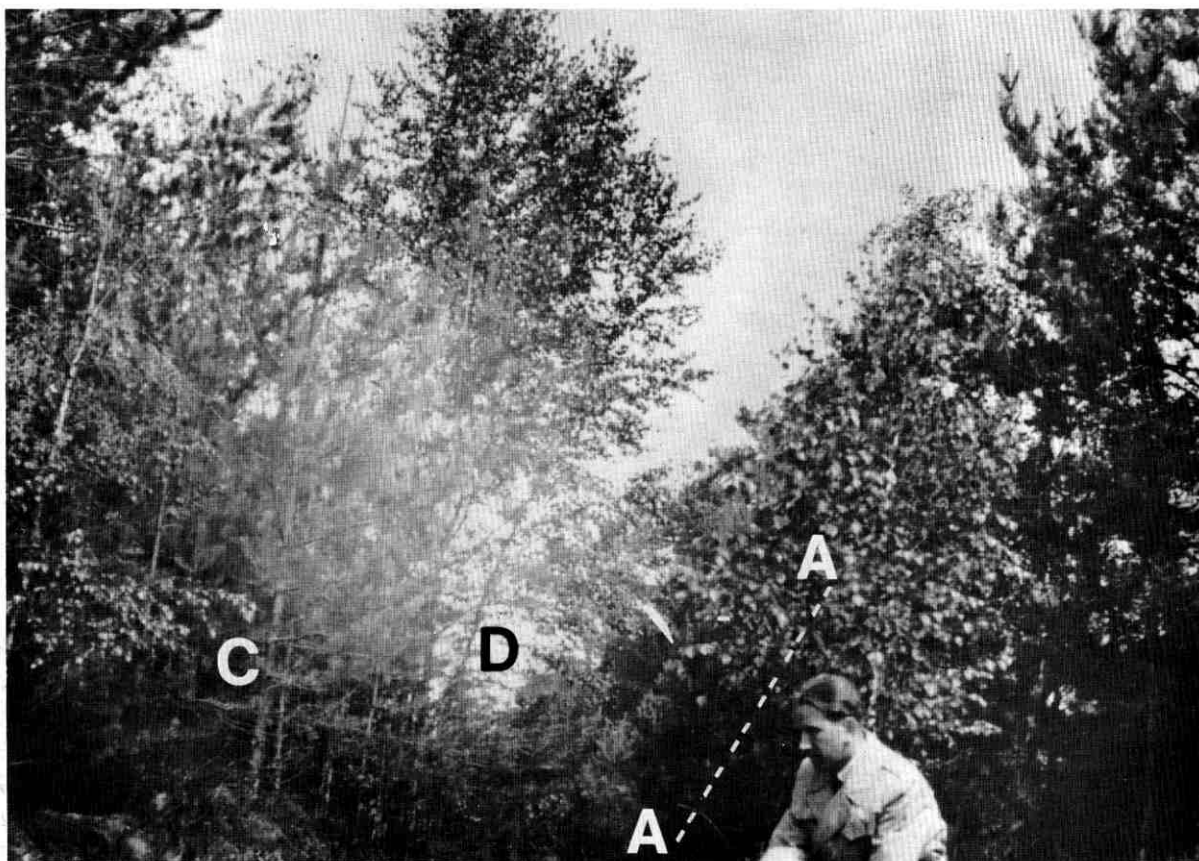
buj.2

ZDJĘCIE 3 (buj.2)

Obiektów aparatu skierowany na zachód. Z analizy zdjęcia wynika, że teren obniża się w kierunku wykopów a następnie wznosi się ponownie do poziomu krzaków, tuż ponad oznaczeniem [A]. Wykop głębokości około 1 m, względem otoczenia, porośnięty jest z rzadka roślinnością trawiastą, przez którą wyraźnie prześwituje piasek. Podobny obraz przedstawiają fotografie wykonane w Treblince, przedstawiające zapadniętą powierzchnię gruntu. Fotografie takie można znaleźć w Muzeum Żydowskim w Warszawie. [A] Wewnątrz czarnego prostokąta, bezpośrednio pod oznaczeniem [A], widoczne są interesujące wypukłości. Znajdują się one w mniejszym wykopie, o głębokości około 1/3 metra. Uwypuklenia te stanowią małe ciemne obiekty, w liczbie około dwunastu. Na pewno jest to coś, na co był skierowany aparat fotograficzny, być może późniejszy obiekt zainteresowania St. Bujnowskiego, choć nie wspomniał o nim w swoim wywiadzie. Jest zrozumiałe, że po 33 latach mógł nie pamiętać takich szczegółów. [B] Oznaczenie to widoczne ponad ciemnym cieniem wskazuje na kąt padania promieni słonecznych. Cień rzucają rośliny podobne do paproci, widoczne tuż pod oznaczeniem [B]. Na tej podstawie wywnioskowano zachodni kierunek osi celowej aparatu fotograficznego. [C] Oznaczenie to zlokalizowano na wiązce liści rosnących na końcu gałęzi drzewa. Jest to, to samo drzewo, które na zdjęciu 4 (buj.3) oznaczono również jako [C]. Analiza lokalizacji tego drzewa na obu zdjęciach pozwoliła ocenić stopień obniżenia powierzchni gruntu względem miejsca, w którym znajdował się St. Bujnowski w momencie wykonywania zdjęć.

PHOTO 3 (buj.2)

The camera line-of-sight is westerly. From analysis of the photograph it is evident that the land falls toward the trenches and rises again to the shrub line just above signal [A]. The trench, about 1 m deep relative to its surroundings, is overgrown with sparse, grass-like vegetation, through which sand shows clearly. Photographs with a similar appearance, showing a sunken ground surface, were taken at Treblinka, and can be seen in the Jewish Museum in Warsaw. [A] Within the black rectangular indication directly under signal [A], curious protuberances are visible. These are within a smaller trench, perhaps one-third of a meter deep. The protuberances are small dark objects, about twelve in number. Surely this is what the camera was aimed at, then the object of Stanislaw Bujnowski's attention, though he did not mention it in his interview. It is understandable that after 33 years he might not remember such details. [B] The signal, placed over a dark shadow, indicates the angle of the sun's rays. The shadow is thrown by the fern-like vegetation apparent just below signal [B], thus establishing the westerly direction of the camera line-of-sight. [C] The signal is placed by a cluster of leaves at the end of a tree branch. This is the same tree as that marked [C] in Photograph 4 (buj.3). Analysis of the location of the tree in both photographs made it possible to estimate the degree to which the land's surface has sunk in relation to the spot where Bujnowski was standing when he took the picture.

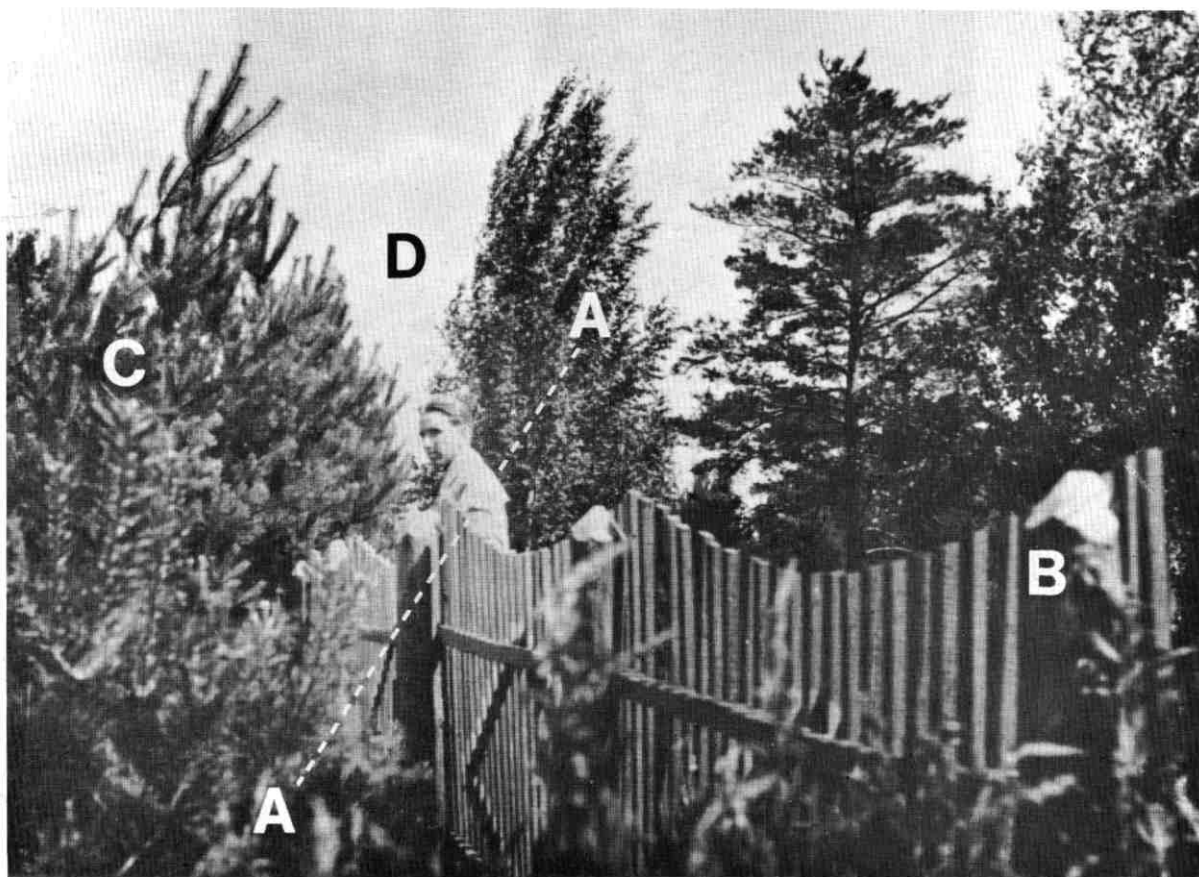
buj. 3

ZDJĘCIE 4 (buj.3)

Obiektyw aparatu skierowany na północny wschód. [A-A] Przerywana linia wskazuje kąt padania promieni słonecznych. [C] Ta sama kiść liści co na zdjęciu 3 (buj.2). Zdjęcie to zostało wykonane za pomocą samowyzwalacza migawki. Jest na nim widoczny St. Bujnowski, patrzący w kierunku obiektu [A] przedstawionego na zdjęciu 3 (buj.2). St. Bujnowski skierował oś obiektywu zbyt wysoko, w związku z czym powierzchnia terenu a częściowo i on sam, znaleźli się poza kadrem. [D] Oznaczenie zlokalizowano w najniższym punkcie linii horyzontu. Wskazuje ono, że grunt w tym miejscu, ogólnie rzecz biorąc, opadł poniżej pierwotnego poziomu. Powierzchnia terenu obniża się w kierunku otwartej przestrzeni, oznaczonej na zdjęciu 1 (zdj. Luftwaffe) jako [K]. Na przestrzeni tej, w dniu 30 stycznia 1944 roku, odbyła się sowiecka ceremonia i parada polskich żołnierzy z Armii Berlinga, co przedstawia zdjęcie 11 (p.z.1).

PHOTO 4 (buj.3)

The camera line-of-sight is northeasterly. [A-A] The dotted line shows the angle of the sun's rays. [C] Again, the same cluster of leaves seen in Photograph 3 (buj.2). This photograph was taken with a time-release, and includes Stanisław Bujnowski, who is looking in the direction of object [A], shown in Photograph 3 (buj.2). Bujnowski set the camera too high, as the ground's surface, and he, too, partially, are out of the photo-frame. [D] This signal, set at the lowest point of the horizon, shows that the land generally falls, lower and away from the original elevation, in the direction of the open field at signal [K], shown in Photograph 1, the Luftwaffe Reference Image. In this space on 30 January 1944 the Soviet ceremony, and the parade of Polish soldiers of Berling's Army took place, as shown in Photograph 11 (p.z.1).

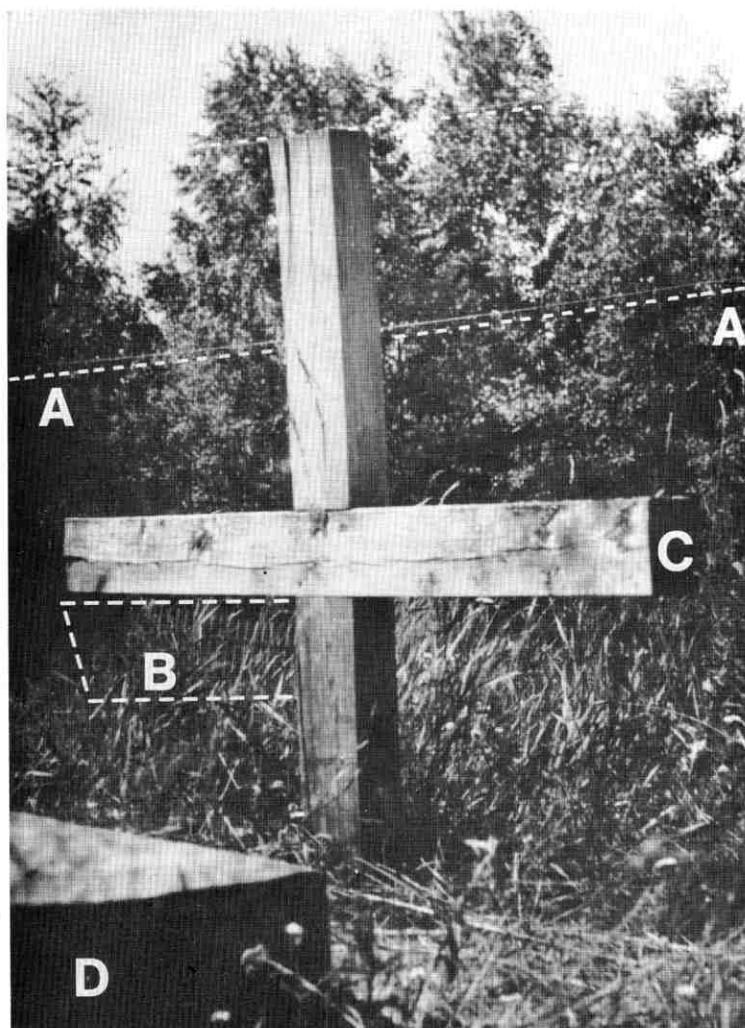
buj. 4

ZDJĘCIE 5 (buj.4)

Obiektyw aparatu był skierowany na północny wschód. Na zdjęciu widoczny jest St. Bujnowski. Jest to kolejne zdjęcie wykonane przy użyciu samowyzwalacza. [A-A] Przerywana linia wskazuje kąt padania promieni słonecznych i kierunek cienia. [B] Biały znak widoczny na słupku podpierającym płot z listewek wskazuje, że koniec tej belki był przycięty siekierą. Świeżość nacięcia oraz brak pęknięć i rozstępów na końcu belki sugeruje, że płot był nowo postawiony lub ostatnio naprawiony. Wszystkie widoczne na zdjęciu belki są w tym samym stanie. Warto zauważyć, że tak samo świeżo wygląda drewniany krzyż przedstawiony na zdjęciu 6 (buj.6). [C] Ta sama 7-8 letnia sosna, widoczna na zdjęciu 2 (buj.1). [D] Niebo. Należy zwrócić uwagę na fakt, że najniższy punkt horyzontu znajduje się pomiędzy dwoma drzewami, tuż za St. Bujnowskim. Teren obniża się w kierunku północno-wschodnim, ku drodze do Lasu Katyńskiego a nawet dalej w kierunku pola leżącego poniżej szosy smoleńskiej, oznaczonego na zdjęciu 1 (zdj. Luftwaffe) jako [KK] i przedstawionego na zdjęciu 11 (p.z.1). Pomiędzy miejscem, w którym znajduje się St. Bujnowski a polem [KK], jest coś w kształcie okopu, co po raz pierwszy zanotował Robert Poirier. Teren obniża się również w kierunku zachodnim i jest oczywiste, że St. Bujnowski stoi na małym wzniesieniu, w którego wierzchołkowej części występuje siodłowe wgłębienie.

PHOTO 5 (buj.4)

The camera line-of-sight is northeasterly. Stanisław Bujnowski is in the picture frame. This is another photograph taken with a time-release. [A-A] The dotted line shows the angle of the sun's rays and the shadow direction. [B] This white signal, visible upon a support post of the slatted fence, shows that the end of this post has been cut with an ax. The freshness of the cut and the lack of cracks and gaps on the post's end suggest that the fence has either been newly installed, or recently repaired. All of the posts visible in the photograph are in the same condition. One notes a similar freshness to the wooden cross in Photograph 6 (buj.6). [C] This is the same pine tree, about 7-8 years old, that is visible in Photograph 2 (buj.1). [D] The sky. Note that the lowest point of the horizon is between the two trees just behind Bujnowski. The land falls away in a northeasterly direction, towards the Katyń Forest road and beyond the field beneath the Smolensk Highway, designated in Photograph 1 (the Luftwaffe photograph) as [KK] and shown in Photograph 11 (p.z.1). Between the place where Bujnowski is and this field [KK] is the trench-like shape first noted by Robert Poirier. In a westerly direction the land also falls away, and it is evident that Bujnowski is on a small hill, at the top of which there is a saddle-shaped depression.

buj. 6

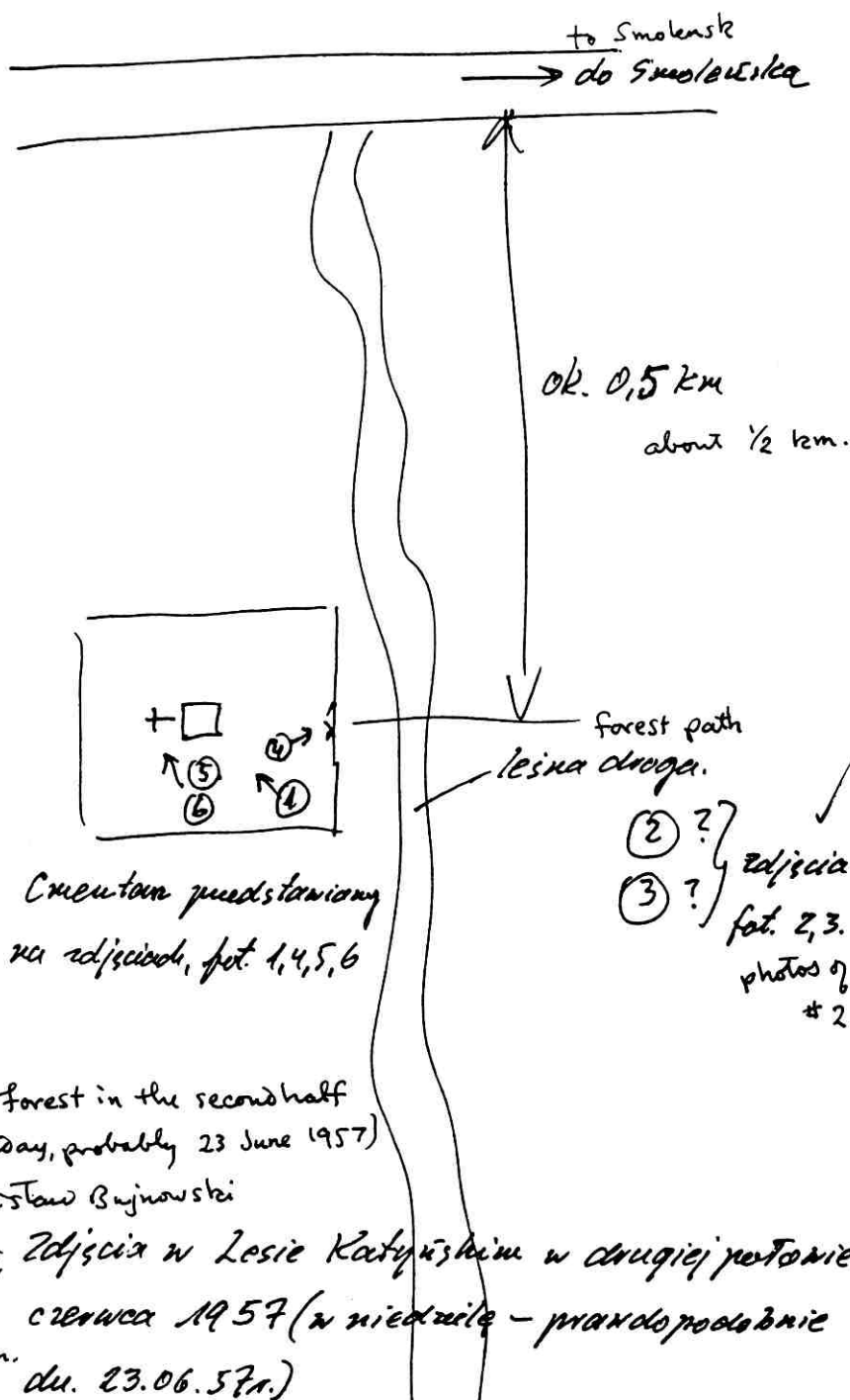
ZDJĘCIE 6 (buj.6)

Obiektów aparatu skierowany na południowy zachód (patrz szkic St. Bujnowskiego). [AA] Oznaczenia wskazują lokalizację dwóch kabli, prawdopodobnie elektrycznych, biegnących na południe, w kierunku obiektów KGB, zbudowanych po 1944 roku, które są widoczne na mapach I-A i I-B zamieszczonych w zasadniczej części tego opracowania. [B] Przerywana linia wskazuje widoczną część zachodniego odcinka płotu okalającego cmentarz. Można tu naliczyć 17 słat. Patrząc z poziomu aparatu fotograficznego teren obniża się stopniowo w kierunku tego płotu. Za płotem teren obniża się nieco gwałtowniej. Z analizy zdjęcia 5 (buj.4) wiemy, że teren cmentarza jest położony na wzniesieniu. [C] Drewniany krzyż. Belka poprzecznego ramienia krzyża ma w przekroju wymiary 12×12 cm. St. Bujnowski twierdził, że krzyż miał około 1,5 m wysokości. Na wierzchołku krzyża widoczne są pęknięcia spowodowane raczej uderzeniami młota niż starzeniem się drewna. Na poprzecznej belce krzyża widać pęknięcie, które jednak na końcach tej belki nie przechodzi w otwarte szczeliny. Logiczne wydają się więc stwierdzenie, że krzyż jest stosunkowo nowy, tak jak słupki i słatki płotu widocznego na zdjęciu 5 (buj.4). Ślady wysuszonych łądóg oraz czegoś w kształcie odznaki lub ryngrafu są widoczne w środkowej części krzyża (ryngraf ten zawiesił St. Bujnowski przed wykonaniem ostatniego zdjęcia; przyp. T. Pieńkowski). [D] Cementowa płyta grobowca, bez napisu. Można przypuszczać, że miała ona stanowić podstawę pomnika.

PHOTO 6 (buj.6)

The camera line-of-sight is southwesterly (see Bujnowski's sketch). [AA] These signals indicate the position of two wires, probably electric, running southerly towards the KGB structures, rebuilt since 1944, which are shown on maps I-A and I-B of the main section of this work. [B] The dotted line indicates the visible portion of the western section of the fence surrounding the cemetery plot. 17 slats can be counted. From the level of the camera, the land slopes gradually downwards towards this fence; beyond the fence the land falls away somewhat more steeply. From analysis of Photograph 5 (buj.4) we know that the terrain of the cemetery is on a hill. [C] The wooden cross. The cross's horizontal beam measures about 12×12 cm in cross-section. Bujnowski stated that the cross was about 1.5 m high. The top of the cross has cracks caused by hammer blows, not by age. On the horizontal beam a split is visible, which does not, however, widen to open fissures on the ends. It is logical to conclude that the cross is relatively new, as are the posts and slats of the fence visible in Photograph 5 (buj.4). Traces of dried stalks and of something in the form of a badge or pin are visible in the central part of the cross (Bujnowski laid this badge on it before taking the last photograph; T. Pieńkowski). [D] The concrete memorial slab with no inscription. The slab seems intended as a base for a stone monument.

Szkic wykonany przez Stanisława Bujnowskiego
Bujnowski Map

cemetery shown in
photos # 1, 4, 5, 6

Cmentarz przedstawiony
na zdjęciach, fot. 1, 4, 5, 6

photographs in Katyn forest in the second half
of June 1957 (on Sunday, probably 23 June 1957)

photos taken by: Stanisław Bujnowski

The author took 6 photos, *Zdjęcia w Lesie Katyńskim w drugiej połowie*
numbered in the order *czerwca 1957 (w niedzielę - prawdopodobnie*
in which they were taken. *dn. 23.06.57r.)*

Autor zdjęć: imi. Stanisław Bujnowski.
(Autor wykonał 6 zdjęć - numeracja w
kolejności ich wykonywania).

Uwagi Tadeusza Pieńkowskiego na temat zdjęć wykonanych przez Stanisława Bujnowskiego

Zdjęcie 2 (buj.1) wykonane w Lesie Katyńskim w drugiej połowie czerwca 1957 roku (w niedzielę, prawdopodobnie 23-06-57). Widok cmentarza polskich oficerów. Drewniany krzyż wysokości około 1,5 m i płyta betonowa o wymiarach 1 × 1 m, bez napisów. Teren zapadnięty około 0,5 m, działka o wymiarach 40 × 50 m, ogrodzona drewnianym płotem wysokości około 1,2 m. Cmentarz w odległości około 0,5 km od szosy przy zachodnim skraju leśnej drogi.

Zdjęcie 3 (buj.2) wykonane w Lesie Katyńskim w drugiej połowie czerwca 1957 roku (w niedzielę, prawdopodobnie 23-06-57). Widok jednego z wykopów w pobliżu cmentarza polskich oficerów (patrz zdj. 1, 4, 6). Znajdował się on prawdopodobnie po zachodniej stronie leśnej drogi w odległości od szosy około 400 m. Dokładniejsza lokalizacja nie ustalona.

Zdjęcie 4 (buj.3) wykonane w Lesie Katyńskim w drugiej połowie czerwca 1957 roku (w niedzielę, prawdopodobnie 23-06-57). Autor zdjęcia nad jednym z wykopów w pobliżu cmentarza polskich oficerów (patrz zdj. 1, 4, 6). Wykop znajdował się prawdopodobnie po zachodniej stronie leśnej drogi w odległości od szosy 400 m. Dokładniejsza lokalizacja nie ustalona.

Zdjęcie 5 (buj.4) wykonane w Lesie Katyńskim w drugiej połowie czerwca 1957 roku (w niedzielę, praw-

dopodobnie 23-06-57). Autor zdjęcia stoi przy zachodnim skraju leśnej drogi przed furtką w drewnianym parkanie ogradzającym teren cmentarza o wymiarach około 40 × 50 m. Patrzy w kierunku krzyża i betonowej płyty. Teren cmentarza zapadnięty około 0,5 m. Cmentarz w odległości około 0,5 km od szosy przy zachodnim skraju leśnej drogi.

Zdjęcie nie reprodukowane w Suplemencie wykonane w Lesie Katyńskim w drugiej połowie czerwca 1957 roku (w niedzielę, prawdopodobnie 23-06-57). Widok cmentarza polskich oficerów. Drewniany krzyż wysokości około 1,5 m i płyta betonowa o wymiarach 1 × 1 m, bez napisu. Teren zapadnięty około 0,5 m, działka o wymiarach około 40 × 50 m ogrodzona drewnianym płotem o wysokości około 1,2 m. Cmentarz w odległości około 0,5 km od szosy przy zachodnim skraju leśnej drogi.

Zdjęcie 6 (buj.6) wykonane w Lesie Katyńskim w drugiej połowie czerwca 1957 roku (w niedzielę, prawdopodobnie 23-06-57). Widok cmentarza polskich oficerów. Drewniany krzyż wysokości około 1,5 m i płyta betonowa o wymiarach 1 × 1 m, bez napisu. Teren zapadnięty około 0,5 m, działka o wymiarach około 40 × 50 m ogrodzona drewnianym płotem o wysokości około 1,2 m. Cmentarz w odległości około 0,5 km od szosy przy zachodnim skraju leśnej drogi.

**Tadeusz Pieńkowski's Notes
on the Stanisław Bujnowski Imagery**

Photograph 2 (buj.1) taken in Katyń Forest, second half of June, 1957 (on a Sunday, probably 23 June 1957). View of the Polish officers' cemetery. Wooden cross, about 1.5 m high, and a cement slab about 1 × 1 m with no inscription. The ground was sunken by about 0.5 m, the plot of land measures about 40 × 50 m, enclosed by a wooden fence about 1.2 m high. The cemetery was about 0.5 km from the highway on the western edge of the forest path.

Photograph 3 (buj.2) taken in Katyń Forest, second half of June, 1957 (on a Sunday, probably 23 June 1957). View of one of the excavations near the Polish officers' cemetery (see photographs #1, 4, 6). It was located probably on the western side of the forest path at a distance of about 400 m from the highway. A more precise location has not been established.

Photograph 4 (buj.3) taken in Katyń Forest, second half of June, 1957 (on a Sunday, probably 23 June 1957). Author of the photograph over one of the excavations near the Polish officers' cemetery (see photos #1, 4, 6). The excavation was probably located on the west side of the forest path at a distance of about 400 m. A more precise location has not been established.

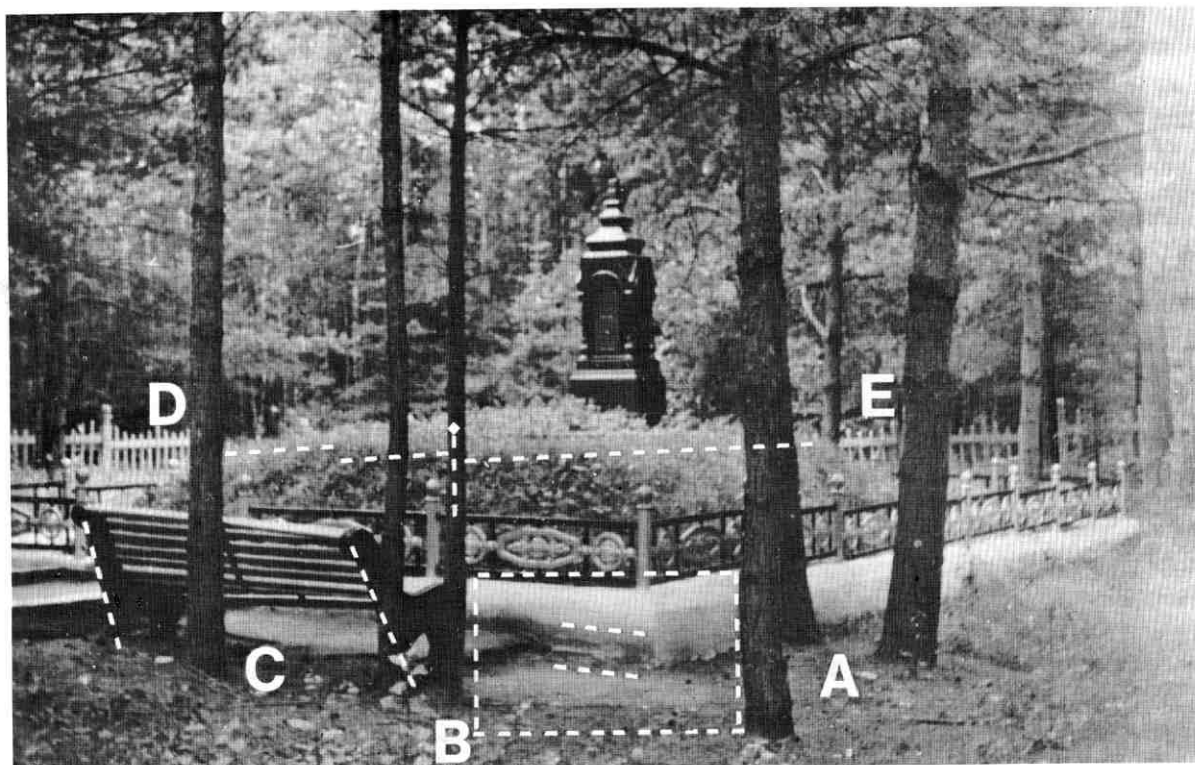
Photograph 5 (buj.4) taken in Katyń Forest, second half of June, 1957 (on a Sunday, probably 23 June

1957). The author of the photograph is standing on the west edge of the forest path, before the gate in the wooden fence enclosing the cemetery's grounds, measuring about 40 × 50 m. He is looking in the direction of the cross and concrete slab. The cemetery's ground is sunken by about 0.5 m. The cemetery is about 0.5 km from the highway on the west edge of the forest path.

Photograph not presented in the Supplement taken in Katyń Forest, second half of June, 1957 (on a Sunday, probably 23 June 1957). View of the Polish officers' cemetery. Wooden cross, about 1.5 m high, and concrete slab, 1 × 1 m, no inscription. The ground is sunken about 0.5 m, the plot of land is about 40 × 50 m, enclosed by a wooden fence about 1.2 m high. The cemetery is about 0.5 km from the highway on the west side of the forest path.

Photograph 6 (buj.6) taken in Katyń Forest, second half of June, 1957 (on a Sunday, probably 23 June 1957). View of the Polish officers' cemetery. Wooden cross, about 1.5 m high, and concrete slab about 1 × 1 with no inscription. The ground is sunken about 0.5 meter, the plot of land measures about 40 × 50 m, enclosed by a wooden fence about 1.2 m high. The cemetery was about 0.5 km from the highway on the west edge of the forest path.

Analiza zdjęć wykonanych w 1975 roku przez J.V. Lagerwerffa
J. V. Lagerwerff 1975 Imagery Analysis

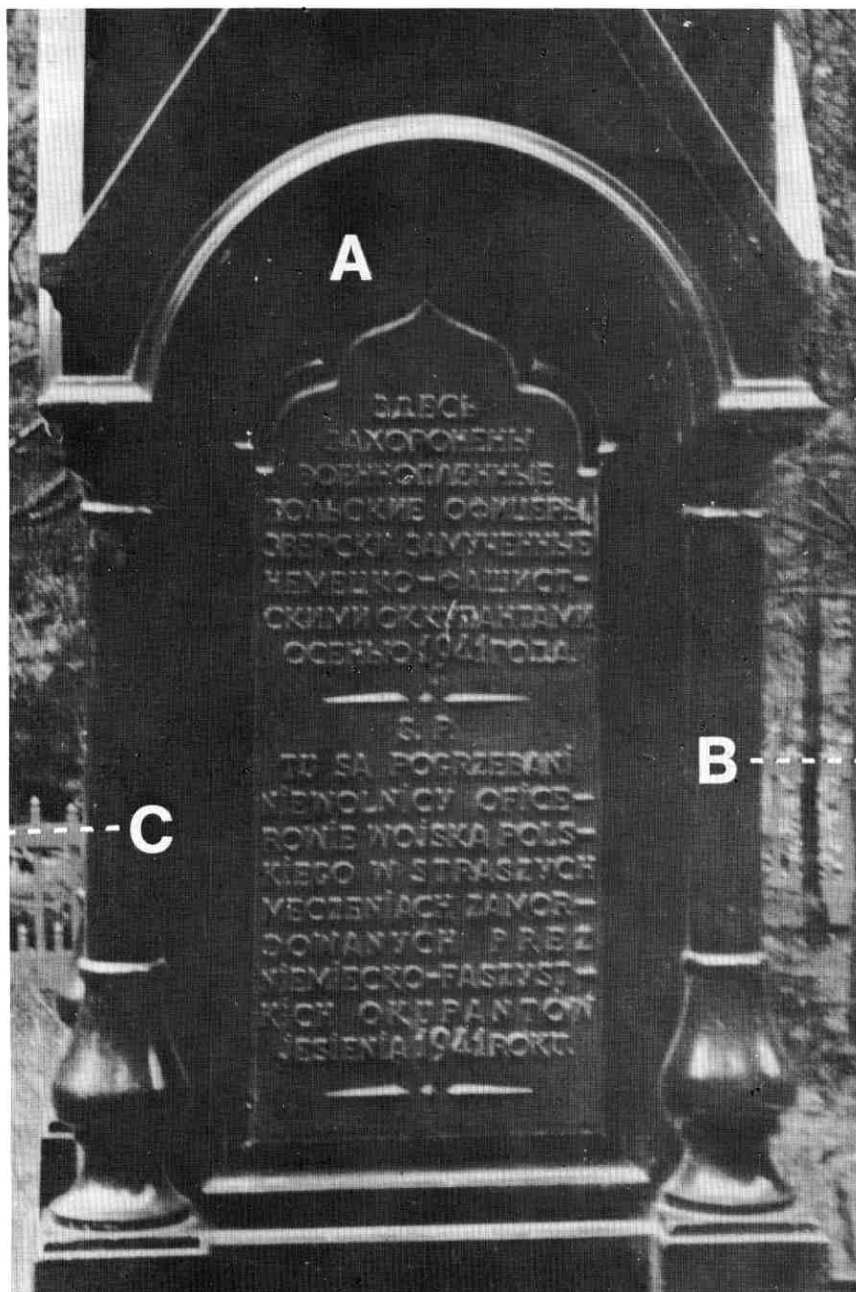
lag. 1

ZDJĘCIE 7 (lag.1)

Obiektyw aparatu skierowany na południowy wschód. [A] Grupa trzech drzew w północno-wschodnim narożniku cmentarza. Są to te same drzewa, które są widoczne są na zdjęciach wykonanych w roku 1989 przez T. Pieńkowskiego. Dowodzi to, że cmentarz z czarnym pamiątkowym obeliskiem jest na miejscu oryginalnego cmentarza PCK z 1943 roku. [B] W obrębie białego prostokąta oznaczonego przerywaną linią widoczna jest, po prawej stronie ławki, pokryta smołą dolna krawędź podstawy ogrodzenia. Wyraźnie zaznacza się obniżenie gruntu z powodu jego zapadnięcia się pod cementową podstawą ogrodzenia. [C] Widoczne zapadnięcie się prawej podpory ławki podtrzymującej oparcie. Drewniane listewki dolnej części oparcia wypadły na lewą stronę. Teren tu przedstawiony jest podobny do północno-wschodniej części cmentarza PCK z 1943 roku. Powierzchnia gruntu w obrębie tego cmentarza ulegała systematycznemu zapadaniu się w wyniku kompresji zwłok. Tutaj powtórnie, wiosną 1944 roku, zakopano zwłoki pomordowanych ofiar po usunięciu ich usunięciu prawdopodobnie przy użyciu spychacza, w celu pozbycia się materiałów dowodowych. [D] Południowa część drewnianego płotu. W kierunku południowo-zachodnim płot obniża się, osiągając najniższe położenie przy południowo-zachodnim narożniku. Na południe za oznaczeniem [D], znajduje się teren masowych dołów śmierci z 1940 roku oznaczanych w literaturze numerami od 1 do 7. [E] Zachodnia część płotu, również obniża się w kierunku południowo-zachodnim. W przeciwieństwie do tego, płot oznaczony na zdjęciu 6 (buj.6) jako [B] wznosi się trochę w kierunku południowo-zachodniego narożnika, ponadto jest innej konstrukcji.

PHOTO 7 (lag.1)

The camera line-of-sight is southeasterly. [A] A group of three trees in the northeast corner of the cemetery. They are the same trees visible in Tadeusz Pieńkowski's photographs, taken in 1989. This proves that the cemetery with the black memorial obelisk is on the site of the former 1943 PCK cemetery. [B] Within the area designated by the white rectangle, and marked with a dotted line, there is visible, on the bench's right side, the lower edge of the fence's base, covered with tar. The lowering of the ground due to settling beneath the fence's concrete base is clearly marked. [C] Visible collapse of the bench's right side, supporting its back. The wooden slats of the bench's back have fallen out on the left side. The area shown is similar to the northeastern section of the 1943 PCK Cemetery. The surface of the ground within the cemetery has been subject to systematic sinking due to compression of the corpses. Here in the spring of 1944 the corpses of the murder victims were reburied after having been extracted — probably with a bulldozer — for the purpose of removing material evidence. [D] The southern section of the wooden perimeter fence. In a southwesterly direction the fence lowers, reaching its lowest point at the southwest corner. South of signal [D] is the area of the 1940 mass-graves, designated in the literature with the numbers 1–7. [E] The western portion of the fence, also heading downward to the southwest. In contradistinction, the fence marked [B] in Photograph 6 (buj.6) rises slightly at the southwest corner. Moreover, it is of different construction.

lag. 2

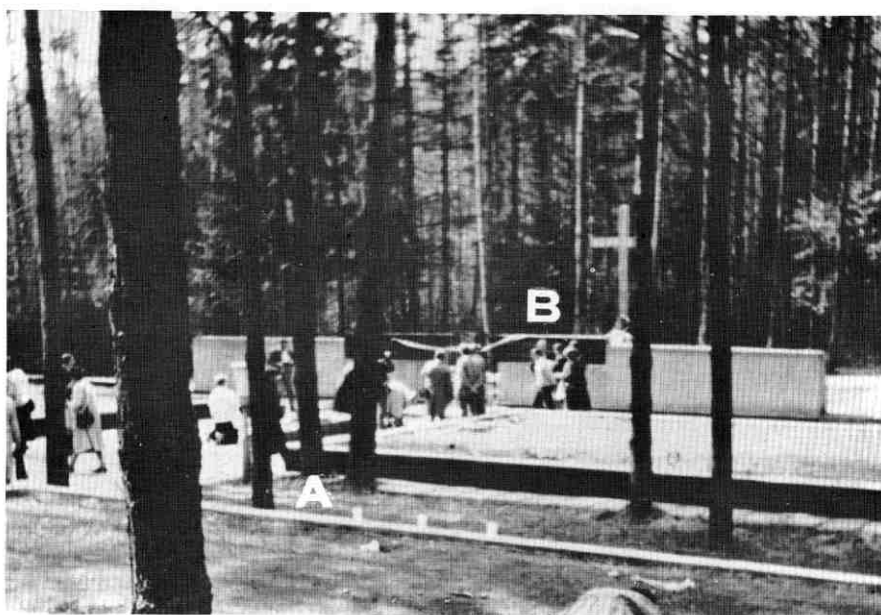
ZDJĘCIE 8 (lag.2)

Obiektów aparatu fotograficznego skierowany jest na zachód. [A] Czarny kamienny obelisk. Widoczne są błędy ortograficzne i gramatyczne w języku polskim, na przykład jest: „straszych” powinno być „strasznych” i „faszystkich” powinno być „faszystowskich”. Napis w języku polskim, który został również przetłumaczony dokładnie na język angielski, brzmi: „Tu są pogrzebani niewolnicy oficerowie wojska polskiego w strasznych męczarniach zamordowanych przez niemiecko faszystkich okupantów jesienią 1941 roku”. W identycznym co do treści napisie rosyjskim nie ma błędów ortograficznych (w obu napisach podano fałszywie datę i sprawców mordu; przyp. red.). [B] i [C]. Zachodnia część płotu. Widoczne jest południowo-zachodnie obniżenie terenu. Górna krawędź płotu przy [B] jest wyższa niż przy [C].

PHOTO 8 (lag.2)

The camera line-of sight is westerly. [A] The black stone obelisk. There are misspellings and grammatical errors in the Polish-language inscription; for instance, “straszych” should be “strasznych”, and “faszystkich” should be “faszystowskich”. A literal English-language translation by Edward Kaminski reads: “In holy memory — Here are buried prisoners (of war) officers (of the) Polish Army (in) terrible tortures murdered by German fascists invaders (in the) fall (of) 1941 year.” The Russian inscription of identical content, has no spelling errors (in both the date and perpetrators of the murder are given wrongly; ed.). [B] and [C] The western part of the fence. Note the slope southwesterly; the fence line at [B] is higher than at [C].

Analiza zdjęć wykonanych przez Tadeusza Pieńkowskiego w 1989 roku
Tadeusz Pieńkowski 1989 Imagery Analysis

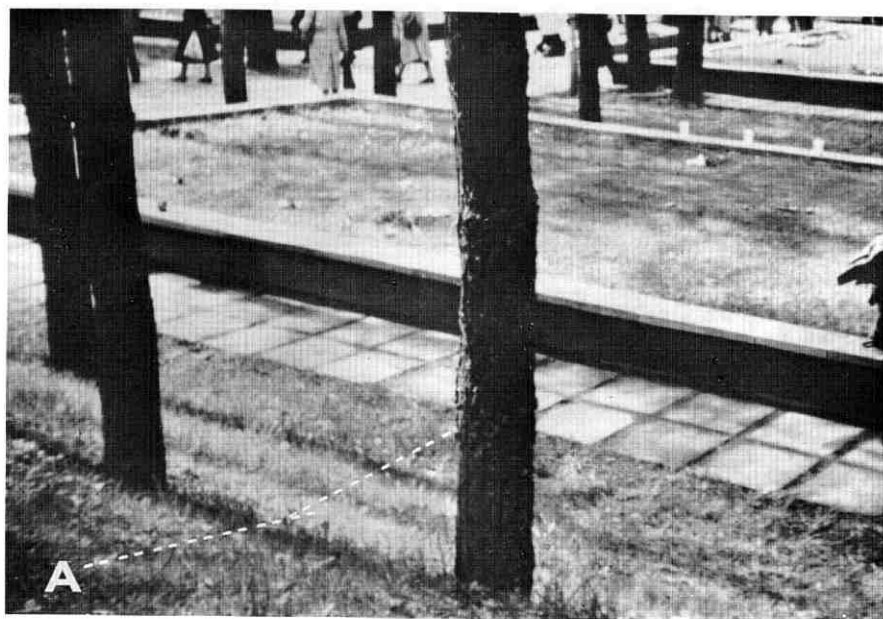
pień. 1

ZDJĘCIE 9 (pień. 1)

Obiektów aparatu skierowany na południowy zachód. [A] Te same drzewa, które są widoczne również na zdjęciu 7 (lag. 1), z roku 1975. [B] Pomnik i krzyż w roku 1989.

PHOTO 9 (pień. 1)

The camera line-of-sight is southwesterly. [A] The same three trees as in Photograph 7 (lag. 1) from 1975. [B] The memorial and cross in 1989.

pień. 2

ZDJĘCIE 10 (pień. 2)

Obiektów aparatu skierowany na południowy zachód. [A] Przerywana linia wskazuje obniżenie terenu w kierunku czterech symbolicznych bratnich mogił. Teren symbolicznych bratnich mogił w roku 1989 był położony niżej niż leśna droga Lasu Katyńskiego. Tak mogło też być w roku 1975.

PHOTO 10 (pień. 2)

The camera line-of-sight is southwesterly. [A] The dotted line indicates a slope downward toward the 4 symbolic grave plots. In 1989 the terrain of the symbolic grave plots was located below the Katyń Forest road. This may also have been so in 1975.

**Analiza zdjęcia „Polscy żołnierze defilują...”
Analysis of the “Polscy żołnierze defilują...” Image**

B**B****p.z. 1**

ZDJĘCIE 11 (p.z. 1)

Jest to fotografia, która jest zatytułowana „Polscy żołnierze defilują w Lesie Katyńskim 30 stycznia 1944 roku”. Obiektyw aparatu jest skierowany na północny zachód. [A] Wejście prowadzące z szosy smoleńskiej w dół, na drogę do Lasu Katyńskiego. Scena ta jest przedstawiana zarówno w niemieckich jak i sowieckich filmach propagandowych o Katyniu. [BB] Słupy, prawdopodobnie linii telefonicznej, o wysokości 7–9 m. Linia ta zmierza w kierunku pola, gdzie 30 stycznia 1944 odbyła się sowiecka ceremonia. Linia ta była prawdopodobnie zbudowana w związku z tą uroczystością, lub ze względu na zainteresowanie obszarem położonym bardziej na wschód. Według zdjęcia lotniczego z 8 stycznia 1944 roku jedynym budynkiem położonym na wschód od omawianego obszaru było gospodarstwo Kisielewa, które prawdopodobnie nie było zelektryfikowane (patrz mapa 11, w zasadniczej części opracowania). [C] Bratnia mogiła urządzona przez Sowietów w związku z uroczystością w dniu 30 stycznia 1944, w celach propagandowych. Należy zauważyć, że jest to ten sam teren, gdzie w sowieckim filmie propagandowym kilka rzędów zwłok polskich jeńców wojennych zostało ułożonych, po przeniesieniu ich z rozkopanego cmentarza PCK przez tragarzy z Komisji Burdenki. Warto też przywołać w pamięci poprzednio nie znany fragment filmu Burdenki, który został zrealizowany przez Aleksandra Iwankina w 1991 roku, *Potwór: Portret Stalina we krwi*, pokazujący 9 rzędów ciał zwłok polskich jeńców wojennych ułożonych na tym terenie do oględzin. [D] Grupa sześciu polskich żołnierzy z armii gen. Z. Berlinga, wśród których znajdował się oficer polityczny Adam Bromberg (zobacz przypis 53 w zasadniczej części opracowania).

PHOTO 11 (p.z. 1)

This is the photograph subtitled “Polscy żołnierze defilują w lesie Katyńskim 30 stycznia 1944 roku” (Polish soldiers on parade at Katyn on 30 January, 1944). The camera line-of-sight is northwest. [A] The entrance, downhill, to the Katyn Forest road, from the Smolensk Highway. This scene is in both the German and Soviet propaganda films on Katyn. [BB] Poles, probably for telephone lines, approximately 7–9 m high. Their direction is towards the field where the Soviet ceremony took place on 30 January 1944. They were probably erected in connection with this ceremony or, perhaps as well, with a view toward interests in the area farther to the east; according to the 8 January 1944 aerial photograph the only building east of this site was the farm of the peasant Kisielew, which probably did not have electricity (see Map 11 in the main section of this work). [C] The memorial erected by the Soviets for propaganda purposes in connection with the ceremony of 30 January 1944. Note that this is the same site where, in the Soviet propaganda film, several rows of corpses of Polish prisoners of war are positioned after having been removed from the dug-up PCK cemetery by Burdenko Commission porters. See also the previously unknown segments of the Burdenko film, as edited into the 1991 film by Aleksandr Ivankin, *Monster: A Portrait of Stalin in Blood*, which shows nine rows of corpses of Polish prisoners of war are laid out on this field for view. [D] A group of six Polish officers of General Z. Berling’s army, among whom was political officer (politruk) Adam Bromberg (see Note 53 of the main section of this work).

Relacjonuje: Stanisław Bujnowski (SB), rozmawia: Tadeusz Pieńkowski (TP); 12 czerwca 1990 roku, Warszawa (tekst według zapisu na taśmie magnetofonowej).

TP: Dzisiaj jest dwunastego czerwca 1990 roku, mówi Tadeusz Pieńkowski, rozmawiam z panem Stanisławem Bujnowskim o jego pielgrzymce do Katynia w 1957 roku.

SB: W czerwcu 1957 roku, trzydzieści trzy lata temu, prawdopodobnie 23 czerwca w niedzielę.

TP: Oddaję głos autorowi, który opowie jaką szedł drogą, którędy i co widział po drodze. Wszystkie szczegóły są ważne jak również indywidualna niczym nie skrepowana ocena odległości.

SB: Do Katynia trafiłem w ten sposób, że byłem w delegacji służbowej w Związku Radzieckim w czerwcu 1957 roku i korzystając z wolnej soboty i niedzieli pojechałem do Smoleńska, a następnie pociągiem do Katynia. Od kolejarzy na Stacji Katyń dowiedziałem się mniej więcej, gdzie jest „kładbiszcz polskich oficerów”, to znaczy cmentarz oficerów polskich. To znaczy trzeba było się cofnąć około cztery kilometry w stronę Smoleńska. Szedłem tą szosą właśnie około 4 km, doszedłem do lasu. Była droga leśna, piaszczysta leśna droga w prawo, na którą wszedłem. Po drodze zauważyłem płot wysokości około metr dwadzieścia pomalowany na zielono. Ten płotek miał około 40–50 metrów długości.

TP: Po której stronie leśnej drogi był ten płotek?

SB: Ten płotek był po prawej stronie drogi leśnej. Blisko drogi, kilka metrów od leśnej drogi. Myślałem początkowo, że to jakaś szkółka leśna, bo nie było żadnego napisu. Ominąłem tę jak mi się wydawało szkółkę leśną, poszedłem dalej. Po przejściu około półtora kilometra, może dwóch, natrafiłem na zagrodę.

TP: Ciągłe idąc tą leśną drogą?

SB: Było to około kilometra od szkółki leśnej, jakieś zabudowania, kilka osób siedziało na ławce. Podeszedłem do nich, zapytałem gdzie tu jest „kładbiszcz polskich oficerów”. No to objaśnili mi, po rosyjsku oczywiście, że trzeba cofnąć się z powrotem i będzie taki płotek zielony i tam właśnie jest ten cmentarz.

TP: Jak Pan doszedł do tych zabudowań, czy widział Pan rzekę?

SB: Nie, rzeki nie widziałem, dalszy widok zasłaniały drzewa. Nie widziałem rzeki.

TP: Te zabudowania, jak Pan ocenia, w jakiej odległości były od szosy?

SB: Wyszedłem drogą na te zabudowania. Droga jak gdyby kończyła się na tych zabudowaniach. Jakby droga szła do tych zabudowań. Od szosy na jakieś półtora kilometra, a od tego miejsca, tej szkółki, to znaczy cmentarza — około kilometra.

TP: Wrócił Pan z powrotem i co było dalej?

SB: Wróciłem z powrotem, natknąłem się na płotek, znalazłem furtkę. Po środku była furtka. Na zdjęciu, sfotografowałem się za pomocą samowyzwalacza, jestem

oparty o ten płotek. Podeszedłem do krzyża, który stał mniej więcej po środku tego cmentarza, tych oficerów. Ten krzyż, zrobiony z sosnowego drewna, sfotografowałem. Krzyż był wysokości około półtora metra. Stał on nad płytą betonową. Na płycie nie było żadnego napisu.

TP: Skąd Pan wiedział, że to był cmentarz polskich oficerów?

SB: No, właśnie powiedzieli mi o tym ci ludzie przy tej zagrodzie. Zresztą nic innego tutaj nie było. Nie było tu innych obiektów, które byłyby podobne do cmentarza.

TP: Jak wyglądał las?

SB: Las był sosnowy, drzewa około trzydziestoletnie. Z tym, że na samym cmentarzu, sosny, jak oceniam, siedmio do dziesięcioletnie. Młode sosny, teren porośnięty trawą. Teren opuszczony w stosunku do okolicznego terenu o około pół metra, tak że trzeba było zejść trochę w dół. Przypuszczałem, że ułożone warstwami ciała osiadły, ziemia opadła i zrobiło się zagłębienie.

TP: Jakiej wielkości było to zapadlisko?

SB: Z tego co ja przemierzyłem, to prawie kwadrat o wymiarach około 50 na 40 metrów. Tego rzędu. Mierzyłem krokami.

TP: W jakiej odległości było to od szosy?

SB: Tak jak mówiłem, około pół kilometra.

TP: Czy jeszcze inne zapadliska widział Pan po drodze?

SB: Widziałem, owszem, doły w pobliżu tego cmentarza, które mi wyglądały na takie szerokie okopy. Już częściowo też porośnięte drzewami — brzoźami i sosnami. Zrobiłem fotografię jednego z takich dołów. Przypuszczałem, że mogły to być miejsca pierwotnego pochówku, gdzie ich złożono po zabiciu.

TP: Czy Pana ktoś niepokoił w czasie chodzenia tą drogą?

SB: Z ludzi nikt. Natomiast było duże gniazdo bąków końskich, które mnie mocno atakowały. Wtedy tak sobie pomyślałem, że strzegą one tego miejsca, tego pochówku i dosłownie bez przerwy mnie atakowały. Musiałem się mocno opędnąć.

TP: Jak Pan wracał leśną drogą do szosy, te około pół kilometra, czy widział Pan po lewej lub po prawej stronie jakieś obiekty?

SB: Po lewej stronie drogi widziałem też rowy poprzecznie do drogi. Były dosyć wąskie, wyglądały na okopy. Było ich cztery lub pięć skośnie wykopanych w stosunku do drogi i w pobliżu tej drogi.

TP: Natomiast żadnego innego cmentarza nie widział Pan?

SB: Nie widziałem żadnego innego cmentarza.

TP: Jaka była pora dnia?

SB: Byłem około 12. w południe, koło południa.

**Stanisław Bujnowski:
Interview by Tadeusz Pieńkowski**

Told by: Stanisław Bujnowski (SB), Speaking with: Tadeusz Pieńkowski (TP). 12 June 1990 in Warsaw.

This text is according to a recording on magnetic tape.

TP: Today is the 12th of June 1990, I am Tadeusz Pieńkowski and I am speaking with Stanisław Bujnowski about his pilgrimage to Katyń in 1957.

SB: In June 1957, thirty years ago, probably on Sunday, June 23rd.

TP: I will yield now to the author, who will tell which way he went, where he went and what he saw on the way. All details are important, as is an individual and utterly unrestrained estimate of distance.

SB: I came Katyń because I was in a business trip to the Soviet Union in June, 1957, and I took advantage of a free Saturday and Sunday to go to Smolensk, and then by train to Katyń. I found out from the workers at the Katyń station more or less where the "kladbishche polskikh ofitserov" was located, that is to say, the Polish officers' cemetery. That meant I needed to go back about four kilometers toward Smolensk. I went down this road about 4 km and came to the forest. There was a forest path, a sandy forest path to the right, which I took. Along the way I noticed a fence about 1.2 m high, painted green. This fence was about 40–50 meters long.

TP: Which side of the forest path was this fence on?

SB: The fence was on the right side of the forest path. Near the path, several meters from the forest path. I thought at first that this was some sort of forest nursery, because I didn't see any sign. I went on past this place that seemed to me like a forest nursery and went farther. After going about 1.5 km, maybe 2, I came to an enclosure.

TP: Still going on that forest path?

SB: This was about a kilometer from the forest nursery, there were some buildings, several people were sitting on a bench. I went up to them and asked where the "Polish officers' grave" was. They explained to me, in Russian, naturally, that I had to go back and there would be a green fence and that's where the cemetery was.

TP: When you came up to those buildings, did you see the river?

SB: No, I didn't see the river, the trees blocked the view. I didn't see the river.

TP: How far would you estimate these buildings were from the highway?

SB: I went on the path to the buildings. The road seemed to end at the buildings. As if the road led to the buildings. From the highway it was about 1.5 kilometers, and from the place where the "nursery" was — the cemetery, that is — about a kilometer.

TP: You returned and what then?

SB: I returned, came to the fence, and found the gate. There was a gate in the middle. In the photograph

I took of myself with a time-release, I am leaning against this fence. I went up to a cross which stood more or less in the middle of this cemetery, of the officers. I photographed this cross, which was made of pine wood. The cross was about 1.5 meters high. It stood over a concrete slab. On the slab there was no inscription.

TP: How did you know that this was the Polish officers' cemetery?

SB: Well, the people at that enclosure told me this. And after all, there was nothing else there. There were no other objects that were like a cemetery.

TP: What did the forest look like?

SB: The forest was of pine, the trees about 30 years old. But on the cemetery itself, the pines were, I'd estimate, 7 to 10 years old. Young pines, and the ground was covered with grass. The ground was sunken in relation to the surrounding terrain, about half a meter, so that you had to go down a little into a hollow. I assumed that the bodies laid in layers had settled, the earth fell and a depression was made.

TP: How large was this sunken area?

SB: By my measurements, it was almost a square, about 50 meters by 40 meters. In that range. I measured it by steps.

TP: How far was it from the highway?

SB: As I said, about half a kilometer.

TP: Did you see any other sunken areas along the way?

SB: Yes, I did, I saw depressions near that (cemetery) which looked to me like wide trenches. They were already partly overgrown with trees, birches and pines. I took a photograph of one of those depressions. I assumed that these could be the site of the original burials, where they were put after they were killed.

TP: Did anyone disturb you while you were going on that path?

SB: No people, no. There was a large nest of horse-flies which attacked me in force. At the time I thought to myself that they were guarding the place, that burial ground, and they literally attacked me incessantly. I had to drive them away.

TP: When you returned by the forest path to the highway, about half a kilometer, did you see any objects on the left or right side?

SB: On the left side of the path I also saw ditches, crosswise to the path. They were rather narrow and looked like trenches. There were four or five of them dug obliquely in relation to the path and near the path.

TP: But you saw no other cemetery?

SB: I saw no other cemetery.

TP: What time of day was it?

SB: It was about 12 noon, near midday.

TP: What was the weather like?

TP: Jaka była pogoda?

SB: Była bardzo ładna, gorąco, upał. Był to czerwiec 1957 roku, druga połowa czerwca.

TP: Jaka była ta leśna droga?

SB: Była to piaszczysta leśna droga.

TP: Czy były tam ślady, że jeżdżą tamtędy pojazdy?

SB: Bardzo małe były ślady. Jakby dojeżdżali ludzie tylko do tej zagrody. Mało uczęszczana droga.

TP: Przy tej zagrodzie, jak Pan nazywa, to byli chłopci?

SB: Wydawało mi się, że to są jacyś leśnicy, służba leśna. Dwie kobiety i chyba trzech mężczyzn. Siedzieli na ławce, rozmawiali ze sobą. Nie zabraniali mi chodzić po lesie. Nie pytali się po co przyjechałem. Nie interesowali się mną.

TP: Jak pan wyszedł z powrotem na szosę, to co Pan widział od strony szosy? Był płot, nie było płotu?

SB: Nie było właściwie nic. Były resztki jakiegoś dawnego płotu, ale dawne resztki, jakieś słupy. Nie było żadnej bramy.

TP: Jak Pan wrócił z powrotem do Smoleńska?

SB: Doszedłem do szosy i skręciłem w prawo. Poszedłem na piechotę szosą i doszedłem do pętli autobusowej autobusu podmiejskiego. Dojechałem tym autobusem do Smoleńska.

TP: Czy pętla autobusowa była przed skrzyżowaniem szosy z torami kolejowymi, czy za nimi?

SB: Chyba przed skrzyżowaniem.

TP: Czy wtedy była już tam fabryka keramzytu?

SB: Było tam coś. Bo nie budowałiby linii autobusowej. Ludzie widać dojeżdżali tam ze Smoleńska. Było tam jakieś osiedle, zabudowania, ale się nie przyglądałem.

TP: Czy długo był Pan na terenie Lasu Katyńskiego?

SB: Około dwóch godzin.

TP: Czy coś jeszcze z wrażeń chciałby Pan dodać?

SB: Postanowiłem wziąć jakieś pamiątki. Miałem tam wujka pochowanego i przyjaciela ojca. Rodzinę miałem — żonę wujka, moją matkę, babcię, którzy chcieli

mieć jakieś pamiątki. Wziąłem ziemi z tych mogił do mojej torby, zebrałem kilka szyszek, trochę trawy, która tam rosła. Mam do dzisiaj to zachowane. Ziemię rozdałem rodzinie — mamie, babci, ciotce. Sobie zostawiłem parę szyszek i traw.

TP: Dziękuję bardzo, na razie zakończymy rozmowę.

TP: W celu uściślenia położenia tego cmentarza, który Pan widział, proszę, niechaj Pan uściśli jego usytuowanie orientując jego położenie w stosunku do leśnej drogi wobec stron świata.

SB: Droga leśna prowadziła w kierunku południowym. Sam cmentarz musiał być po stronie zachodniej od drogi.

TP: Nie ma Pan wątpliwości, że po zachodniej?

SB: Nie, absolutnie nie mam, że po zachodniej.

TP: Natomiast, dokładniej, jak wyglądał ten krzyż i płotek?

SB: Płot był pomalowany zieloną farbą i to stosunkowo niedawno, tak że to ładnie wyglądało.

TP: Płyta była o jakich wymiarach?

SB: Płyta była betonowa, gładka, bez żadnego napisu, o wymiarach około metr na metr. Nad płytą niski krzyż, zza drzew nie był widoczny, trzeba było podejść bliżej. Na tym krzyżu powiesiłem ryngraf z Matką Boską Częstochowską.

TP: Dziękuję za rozmowę i szkic tego terenu zrobiony przez Pana, oraz wypożyczenie sześciu klisz zdjęć tego cmentarza wykonanych również przez Pana w Lesie Katyńskim w czerwcu 1957 roku.

Warszawa, 12 czerwca 1990 r.

Spisał: Tadeusz Pieńkowski

ul. Solec 28 m. 22, Warszawa, tel. 628-06-47.

Autoryzował: Stanisław Bujnowski

ul. Kopernika 4 m 17, 00-367 00-403 Warszawa, tel. 27-55-91.

SB: It was very nice, hot, sweltering. This was June 1957, the second half of June.

TP: What was the forest path like?

SB: It was a sandy forest path.

TP: Were there traces that vehicles had gone there?

SB: There were very few traces. As if people only went to that enclosure. The road was very little used.

TP: At that enclosure, as you called it, were those peasants there?

SB: It seemed to me that they were some sort of foresters, forestry service people. Two women and maybe three men. They sat on a bench and talked to each other. They didn't stop me from walking through the forest. They didn't ask me what I came for. They weren't interested in me.

TP: When you returned to the highway, what did you see from the highway? Was the fence there, or wasn't it?

SB: Nothing was visible. There were the remnants of some old fence and other old remnants, some kind of columns. But there was no gate.

TP: How did you return to Smolensk?

SB: I went up to the highway and turned right. I went on foot by the highway to the bus loop for the suburban bus. I took this bus to Smolensk.

TP: Was the bus loop before the highway crossed the rail tracks or beyond them?

SB: Before the crossing, I think.

TP: Was the keramzyt factory there yet?

SB: There was something there. Otherwise they wouldn't have set up a bus line. You could see people came there from Smolensk. There was some sort of settlement there, buildings, but I didn't really look.

TP: Were you on the grounds of Katyń Forest long?

SB: About two hours.

TP: Did you want to add anything else from your impressions?

SB: I decided to take some sort of souvenir. I had an uncle buried there and a friend of my father. I had family — my uncle's wife, my mother, grandmother — who wanted some sort of keepsake. I took earth from those

graves and put it in my bag, I picked a few pine cones and a little grass that grew there. I have kept those things even today. I gave the dirt to my family, my mother, grandmother, and aunt. I kept a couple of cones and the grass for myself.

TP: Thank you very much, we'll end our talk for now.

* * *

TP: For the purpose of defining the position of the cemetery you saw, please describe its situation, in relation to the forest road and the four corners of the earth.

SB: The forest path ran in a southerly direction. The cemetery itself had to be on the west side of the path.

TP: You have no doubt that it was on the west side?

SB: No, absolutely none, it was on the west.

TP: In more detail, what did the cross and fence look like?

SB: The fence was painted a green color and not that long ago, relatively speaking, as it still looked good.

TP: What were the dimensions of the slab?

SB: The slab was concrete, smooth, with no inscription, and about one meter by one meter. There was a low cross over the slab, it was not visible from beyond the trees, you had to come close up. On the cross I hung a ryngraf (ornamental pectoral plate, gorget) of Our Lady of Częstochowa.

TP: Thank you for the conversation and the sketch of the grounds that you made, and for the loan of six photograph frames of the cemetery which you also took in Katyń Forest in June, 1957.

Warsaw, 12, June 1990

Written down by: Tadeusz Pieńkowski

00-403 Warszawa, ul. Solec 28 m. 22
tel. 28-06-47.

Authorized by: Stanisław Bujnowski

Warszawa, ul. Kopernika 4 m. 17
tel. 27-55-91

1. Cmentarz sfotografowany przez St. Bujnowskiego w czerwcu 1957 roku był położony o wiele bliżej szosy smoleńskiej niż, usytuowany bardziej na południe, cmentarz PCK urządzony w roku 1943 oraz obecnie istniejący teren tak zwanego „Memoriału”.

Przytoczę tutaj opis drogi przez Las Katyński, którą przebył St. Bujnowski. Po wyjściu z pociągu na stacji Katyń, znajdującej się w odległości 6,7 km na zachód od stacji Gniezdowo, St. Bujnowski poszedł w kierunku południowym, do szosy smoleńskiej, a następnie tą szosą w kierunku wschodnim. Po przejściu 3,6 km doszedł do wejścia na leśną drogę prowadzącą do miejsca kaźni i dołów śmierci w Lesie Katyńskim. Wejście na leśną drogę było po jego prawej stronie, to znaczy że leśna droga biegła w kierunku południowym, do Dniepru. Po przejściu leśną drogą 215 m zauważył po prawej stronie drogi, w odległości około 10–20 m, pomalowany na zielono płot. Sądził, że jest to ogrodzenie szkółki leśnej. Poszedł dalej tą drogą w kierunku południowym, mijając teren po zniszczonym cmentarzu PCK oraz miejsce obecnie istniejącego „Memoriału”. Idąc tą drogą natknął się na grupę budynków (patrz mapa 1-A — „nowe konstrukcje”). Będąc w tym miejscu zapytał po rosyjsku kilka osób gdzie się znajduje cmentarz polskich oficerów. Odpowiedziano mu, również po rosyjsku, aby wrócił do miejsca, gdzie zielony płot okala prostokątną działkę z krzyżem po środku — to jest cmentarz polskich oficerów. St. Bujnowski wrócił więc do tego miejsca. Przeszedł przez furtkę na ogrodzony teren i zrobił zdjęcie krzyża; zdjęcie 2 (buj. 1). Następnie wrócił na leśną drogę i zauważył szerokie wykopy, które wyglądały jak „szerokie okopy”. Zostały one oznakowane jako [B], [C] i [D] na opisanym tu zdjęciu Luftwaffe (zdjęcie 1). Znajdował się on prawdopodobnie w okopie [B], gdy wykonał zdjęcie 3 i 4 (buj. 2 i buj. 3). Na fotografiach tych widać wgłębienie w okopie i miejsce nas interesujące, powstałe zapewne w wyniku zapadnięcia się gruntu. St. Bujnowski kończąc swą pielgrzymkę wykonał jeszcze trzy zdjęcia, z których dwa zamieszczono w tym suplemencie; zdjęcia 5 (buj. 4) i 6 (buj. 6).

2. Na cementowej płycie przedstawionej na zdjęciach 2 (buj. 1) i 6 (buj. 6), jak widać, nie ma żadnego postumentu ani napisu. Uważam, że cmentarz, który sfotografował St. Bujnowski nie był ukończony. Teren ten może rzeczywiście mieć związek z zamordowaniem polskich oficerów w Katyniu z kilku powodów, a między innymi:

A. Zdjęcia Luftwaffe z 1942 roku wskazują nierówności na powierzchni gruntu. Teren ten mógł zostać wykorzystany w roku 1940 w celu pozbycia się rzeczy osobistych i bagażu zamordowanych oficerów. Może to być również miejsce, w którym znajdują się dwa małe doły śmierci. Te dwa miejsca były obiektem zainteresowania w „śledztwie” Komisji Burdenki, jak wykazują to zdjęcia wykonane przez Luftwaffe 8 stycznia 1944 roku. Większe wykopy są tu również widoczne na zdjęciach lotniczych Luftwaffe z dnia 28 kwietnia 1944 roku. Należy również rozważyć, czy teren ten mógł być wykorzystany do podobnych celów przed rokiem 1940. Jednak niezależnie od tych przypuszczeń mógł on być użyty ponownie w roku 1940.

B. Teren przedstawiony na zdjęciach wykonanych przez St. Bujnowskiego znajduje się w odległości 55–58 m od rowów lub okopów odkrytych na zdjęciach lotniczych przez R.G. Poiriera, oznaczonych jako [A] na opisanym tu zdjęciu wykonanym przez Luftwaffe (zdjęcie 1). Kilka dołów zgrupowanych razem w jednym rzędzie upodabnia je do okopów.

C. Jest prawdopodobne, że wiosną 1957 roku, smoleńskie KGB zaczęło urządzać w tym miejscu cmentarz sfotografowany w czerwcu przez St. Bujnowskiego. Jest to tym bardziej prawdopodobne, że miejsce to było związane z ceremonią w dniu 30 stycznia 1944 roku. Być może również, że jest to miejsce pogrzebania zwłok niektórych polskich oficerów, leżących na polu znajdującym się na południe od szosy smoleńskiej. Prawdopodobnie po czerwcu 1957 roku miejscowe władze otrzymały do realizacji decyzję podjętą w Moskwie, aby zatrzeć ślady w tym miejscu i zbudować pomnik w miejscu, gdzie poprzednio, w roku 1943, był cmentarz PCK zniszczony, jak wiemy, wiosną 1944 roku.

3. Miejsce, gdzie wzniesiono czarny, pamiątkowy obelisk, sfotografowane przez J. V. Lagerwerffa w roku 1975, nie jest tym samym miejscem, które fotografował St. Bujnowski, gdyż występują poważne różnice w wyglądzie tego terenu. Obelisk jest w miejscu gdzie poprzednio był cmentarz PCK. Wzajemne usytuowanie trzech drzew widoczne na zdjęciach wykonanych przez J.V. Lagerwerffa w roku 1975 jest zgodne z usytuowaniem tych drzew widocznym na zdjęciach wykonanych przez T. Pieńkowskiego w roku 1989.

4. Miejsce sfotografowane przez St. Bujnowskiego jest położone na małym wzgórzu, w którego wierzchołkowej części występuje zagłębienie w kształcie siodła obniżającego się w kierunku zachodnim. Widoczne to jest przy stereoskopowym oglądaniu zdjęć lotniczych wykonanych przez Luftwaffe. Miejsce, w którym był cmentarz PCK znajduje się bardziej na południe od miejsca fotografowanego przez St. Bujnowskiego.

5. Zdjęcie wykonane przez J.V. Lagerwerffa w roku 1975 jest prawdopodobnie ostatnim zdjęciem czarnego obelisku. W dniu 5 kwietnia 1976 roku na mocy protokołu P3-75, punkt 5, Biuro Polityczne KPZR poleciło miejscowym władzom w Smoleńsku, aby: „przedsięwziąć dodatkowe środki w celu zapewnienia odpowiedniego utrzymania pamiątkowego obelisku i całego przyległego obszaru, ku pamięci polskich oficerów”. Miejsce z estetycznym czarnym obeliskiem, prawdopodobnie w wyniku kompresji zwłok, w kilku miejscach zapadło się. Postanowiono więc urządzić nowy cmentarz.

6. Istnieją wystarczające dowody stanowiące podstawę do podjęcia badań w kilku miejscach w pobliżu szosy smoleńskiej. Są to: teren na, którym St. Bujnowski wykonywał swoje zdjęcia, rowy lub okopy opisane na podstawie zdjęć lotniczych przez R.G. Poiriera, trzy okopy położone w pobliżu leśnej drogi oraz okopy lub rowy po wschodniej stronie tej drogi. Wszystkie inne tereny, w Lesie Katyńskim i w pobliżu torów kolejowych na zachód od stacji kolejowej Gniezdowo, zostały szczegółowo omówione w zasadniczej części opracowania.

1. The cemetery photographed by Stanisław Bujnowski in June, 1957, was located much closer to the Smolensk Highway than the more southerly PCK (Polish Red Cross Cemetery) of 1943, and the current memorial site.

I shall give here a description of the path Bujnowski took to Katyń Forest. After detraining at Katyń Station, 6.7 km west of Gnezdovo Station, Bujnowski walked southerly to, then easterly along the Smolensk Highway. After covering 3.6 km, he came to the entrance to the forest road that leads to the execution sites and death pits in Katyń Forest. The entrance to the forest road was on his right, which means the forest road ran in a southerly direction, toward the Dnepr. He had walked 215 m along the forest road when he noticed a green painted fence on the right side of the road, about 10–20 m away. He thought it was an enclosed tree nursery. He then proceeded southward down the Katyń Forest road, passing the grounds of the destroyed 1943 PCK cemetery and the site of the modern Memorial. While going down this road he encountered a group of buildings (see Map 1-A, "new structures"). There he asked several people, in Russian, where the Polish officers' cemetery was. The answer, also in Russian, was to return to the place where the green fence surrounds a rectangular section with a cross in the middle — that was the Polish officers' cemetery. Bujnowski returned to that spot. He passed through a gate into the enclosed area and took a picture of the cross, Photograph 2 (buj.1). Then he returned to the forest road and noticed wide excavations that looked like "wide trenches". They are designated [B], [C], and [D] on the Luftwaffe photograph (Photo 1). He was probably in trench [B] when he took Photographs 3 and 4 (buj.2 and buj.3). In these photographs one can see a depression in the trench, and a spot that interests us, which surely originated due to the ground's sinking. Bujnowski finished his pilgrimage while taking three more photographs, of which two are included in this supplement, Photographs 5 (buj.4) and 6 (buj.6).

2. The concrete slab in Photographs 2 (buj.1) and 6 (buj.6) has no memorial on it, nor an inscription. I believe that the cemetery Bujnowski photographed was not finished. The site may indeed be associated with the murder of the Polish officers at Katyń for several reasons, among them:

A. 1942 Luftwaffe imagery shows irregularities of the ground's surface. The site may have been used in 1940 for disposal of the murdered officers' personal effects and baggage. It may also have been the location of two small death pits. These two places here were of interest to the Burdenko probes, as evinced by 8 January 1944 Luftwaffe imagery. Larger excavations here are also evident in Luftwaffe imagery of 28 April 1944. Further, we must consider that this area may have been used for

similar purposes before 1940. However, regardless of such hypotheses, it could have been used again in 1940.

B. The area shown in the St. Bujnowski imagery is 55–58 m from the ditches or trenches discovered on aerial photographs by R. G. Poirier, marked as [A] on the Luftwaffe Reference Image (Photo 1). Several pits grouped together in a row make them look like trenches.

C. It is probable that, in the spring of 1957, the Smolensk KGB began setting up the site of the cemetery photographed in June by Stanisław Bujnowski. This is all the more likely because this site was associated with the 30 January 1944 ceremony. It may also be that this was the re-burial site of some of the Polish officers that had been laid out on the field south of the Smolensk Highway. Probably after June, 1957 local authorities received for implementation a decision made in Moscow to obliterate the traces at this site and build a memorial on the spot where formerly, in 1943, the PCK cemetery had been, which was destroyed, as we know, in the spring of 1944.

3. The place where the black memorial obelisk, photographed by J. V. Lagerwerff in 1975, was erected, is not the same as that photographed by Bujnowski, because of significant differences apparent in the terrain. The obelisk is upon the site of the former 1943 PCK cemetery. The position of three trees visible in the Lagerwerff 1975 imagery agrees with the position of those trees in the Pieńkowski 1989 imagery.

4. The site photographed by Bujnowski is on a small hill, at the top of which there is a depression in the shape of a saddle, lowering somewhat in a westerly direction. This is observable in stereo study of Luftwaffe aerial imagery. The site of the PCK cemetery is located farther south of the spot photographed by Bujnowski.

5. J. V. Lagerwerff, in 1975, took possibly the last photograph of the black obelisk. In the 5 April 1976 Soviet Politburo protocol, No. P3/75, point 5 instructs the Smolensk District Committee to "undertake additional measures to insure the proper maintenance of the memorial obelisk to the Polish officers and the surrounding area". The site of the aesthetically superior black memorial obelisk was collapsing in several areas, probably due to compression of the corpses. It was decided to set up a new cemetery.

6. Sufficient evidence exists to warrant examination of several areas of interest near the Smolensk Highway, including: the area where Bujnowski took his photographs; the ditches or trenches described on the basis of aerial photographs by R. G. Poirier; the three trenches near the forest road; and the ditches or trenches east of that road. All other areas within Katyń Forest, and near the railway siding west of Gnezdovo Station, have been discussed in detail in the main section of this work.

Otrzymałem dwie wiadomości od prof. dr. M. Głoska, kierującego pracami ekshumacyjnymi w Katyniu. Pierwsza, to list z dnia 16 maja 1995 roku wysłany z Łodzi, w którym to liście, w świetle badanych materiałów, wyjaśnia on oznakowanie [11] na mapie 8, w zasadniczej części opracowania, wskazujące teren 8. dołu śmierci, w którym zostały zakopane zwłoki polskich oficerów zamordowanych w 1940 w roku, oraz oznakowanie [12] wskazujące na groby sowieckich ofiar z wcześniejszych mordów i egzekucji. Profesor M. Głosek poinformował mnie o swoim zamiarze sprawdzenia oznakowań: [7], [9], [26], [27], [38] i [39]. Jak dotąd, nie otrzymałem jeszcze żadnych wyników.

Analizując mapę 8, która jest planem sowieckich zainteresowań i działań w Katyniu, w dniu 8 stycznia 1944 roku, oznakowanie [2], na terenie [A] wskazuje dwa pokryte śniegiem kopczyki. Są to nie naruszone groby generałów M. Smorawińskiego i B. Bohatyrewicza. Wiemy, na podstawie analizy zdjęcia lotniczego z 28 kwietnia 1944 roku, że rozkopywanie i opróżnianie grobów było w toku. Uważam, że trumny generałów zostały usunięte zanim w kwietniu 1944 roku spychacze weszły do akcji i zniszczyły cmentarz PCK. Później, w maju tegoż roku, po uprzednim zepchnięciu do dołów przy użyciu spychacza resztek zdruzgotanych i zbezczeszczonych zwłok, trumny ze zwłokami generałów ponownie złożono w te same miejsca, w których znajdowały się poprzednio. W swojej dokumentacji dotyczącej badań katyńskich z września 1994 roku M. Głosek twierdzi, że udało mu się zlokalizować zwłoki, które wcześniej zniknęły z Katynia. Nie mam dowodów potwierdzających, że znalazł on wszystkie zwłoki. Twierdzi on, że jest tam większość zwłok. Inne ciała, być może ekshumowane przez Komisję Budrenki, znajdują się w pobliżu szosy smoleńskiej.

Szczątki zwłok, które ostatnio ekshumowano z terenu byłego cmentarza PCK z roku 1943, a na którym to miejscu stoi obecnie pomnik, nie były w anatomicznym

porządku. Dowód ten popiera interpretację zdjęć lotniczych Luftwaffe, od czego rozpoczęły się kontrowersje w sprawie lokalizacji miejsca pogrzebania zaginionych zwłok.

Zdjęcia Luftwaffe z dnia 28 kwietnia 1944 roku (patrz zdjęcie 39) można obecnie interpretować z większą pewnością, a szczególnie miejsce oznaczone jako [E], jako wielkie skupisko ludzkich szczątków wydobytych tuż za południowo-zachodnim narożnikiem byłego cmentarza PCK.

Profesor M. Głosek oświadczył we wrześniu 1994 roku, że jest przekonany o istnieniu większej liczby dołów śmierci, niż te, które były ekshumowane przez Niemców. Zostało to potwierdzone przez ekshumacje wykonane pod kierownictwem M. Głoska w sierpniu 1995 roku. Mapa wykonana na podstawie zdjęć, która wcześniej precyzyjnie określała te obszary okazała się pomocna przy identyfikacji grobów w terenie (patrz mapa 10 w zasadniczej części opracowania). Mapa ta była przygotowana na podstawie zdjęć lotniczych wykonanych przez Luftwaffe w dniu 10 czerwca 1944 roku. W ten sposób hipotezy prof. dr. J. Zawodnego, z roku 1962 zostały teraz potwierdzone na podstawie tego materiału (zobacz przypis 54).

Nie posiadam więcej szczegółów z poszukiwań dokonanych w roku 1995; przypuszczam, że prace ekshumacyjne będą prowadzone wiosną 1996 roku. Ziemia katyńska kryje jeszcze wiele tajemnic.

Zdjęcia Lasu Katyńskiego, wykonane przez Luftwaffe w dniu 8 stycznia 1944 roku, dostarczają niezbitych dowodów o wielkim zainteresowaniu władz sowieckich tym terenem — wskazują na to „ślady na śniegu”.

22 września 1995 r., Bethel, CT, USA

Wacław Godziemba-Maliszewski
73 Plumtrees Road, Bethel, CT 06801, USA

Postscriptum

I have received two communications from Dr. Marian Głosek, the director of exhumation work at Katyń. The first, a letter dated Łódź, 16 May, 1995, points out, in light of his material discoveries, that in Map 8, in the main section of this work, signal [11] indicates the area of the eight original grave in which the bodies of Polish prisoners of war murdered in 1940 were buried, and signal [12] indicates graves of Soviet victims of earlier executions. Dr. Głosek advised me that he intended to investigate signals [7], [9], [26], [27], [38] and [39]; to this date I have not yet received any results.

Within analysis of Map 8, which is a plan of Soviet interests and activity at Katyń on 8 January 1944, signal [2] of area [A] indicates two snow-covered mounds, the undisturbed graves of the generals M. Smorawiński and B. Bohatyrewicz. We know from imagery of 28 April 1944 that the excavation and emptying of the graves was under way. It seems to me that the coffins of the generals were removed before the bulldozers went into action and destroyed the PCK cemetery in April 1944. Later, in May of that year, the coffins with the generals' remains were put back in the same place they'd been before, after the debris of broken corpses had been bulldozed back into the graves.

In a paper on his September 1994 searches at Katyń, Dr. Głosek stated that he succeeded in locating the bodies that had disappeared previously from Katyń. I am not aware of evidence of a full accounting. He says the majority of the bodies are there. Others, perhaps some of those exhumed by the Burdenko Commission, may be near the Smolensk Highway.

Those that were exhumed recently on the site of the 1943 PCK cemetery, where the modern memorial stands, were in anatomical disorder. This material evi-

dence supports Luftwaffe imagery interpretations that ignited the controversy over locating the burial sites of the missing corpses.

We may now interpret the 28 April 1944 Luftwaffe image (see as Photo 39) with greater certainty — especially the site marked [E], which is a large pile of recovered human remains just outside the southwest corner of the PCK cemetery.

Dr. Głosek stated in September of 1994 that he is convinced there were more graves than the original ones exhumed by the Germans.

This was confirmed by the excavations done under Głosek's direction in August, 1995: the imagery plan, based on photographs, which had earlier pinpointed these sites, turned out to be helpful in identifying graves and terrain (see Map 10 in the main section of this work). This map was based on Luftwaffe imagery of 10 June 1944. Dr. Janusz Zawodny's 1962 hypotheses have now been substantiated by this material evidence (see Note 54).

I do not have further details of discoveries made in 1995, but I presume the excavation work will resume in the spring of 1996. The soil of Katyń still conceals many dark mysteries.

Luftwaffe imagery taken of activity at Katyń on 8 January 1944 provides compelling evidence of the Soviet authorities' deep interest in this terrain, as shown by "foot-prints in the snow."

22 September 1995, Bethel, CT., USA

Wacław Godziemba-Maliszewski
73 Plumtrees Road, Bethel, CT 06801, USA